ULUSLARARASI AFRO-AVRASYA ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF AFRO-EURASIAN RESEARCH (IJAR)
E-ISSN 2602-215X
VOLUME 6- ISSUE 12- JUNE 2021 / CİLT 6 – SAYI 12 – HAZİRAN 2021

BÖLGESELLEŞME ÖRNEKLERİ OLARAK TRACECA, AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ, YENİ İPEK YOLU VE KUŞAK-YOL

Alaeddin YALÇINKAYA
alaeddinyalcinkaya@gmail.com
0000-0001-5553-0314

Mehmet GÜZEL
mehmetguzel3442@gmail.com
0000-0002-1675-9439

Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi /Received:
14.05.2021

Kabul Tarihi /Accepted:
15.06.2021

EURASIAN ECONOMIC UNION, BELT-ROAD, TRACECA AND NEW SILK ROAD AS EXAMPLES OF REGIONALIZATION

ÖZ *II. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda birçok girişimler ve kurumsallaşmalar gerçekleşmiş, Soğuk Savaş sonrasında ise bu doğrultuda yeni alanlar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte IMF, Dünya Bankası ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), daha sonra Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası örgütler ve kurumsallaşmalar önemli rol oynamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Asya'daki yeni jeo-politik gerçekler ile küreselleşme sürecinde ikili ve bölgesel ticaret anlaşmaları, yeni bölgeselleşme hareketleri doğrultusunda projeler ve kurumsallaşmalar gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Rusya'nın girişimiyle Avrasya Ekonomi Birliği (AEB), Çin merkezli Kuşak-Yol, AB destekli TRACECA ve ABD'nin girişimiyle Yeni İpek Yolu (YİY) örneklerinde olduğu gibi yeni bölgeselleşme projeleri ortaya çıkmıştır. AEB dışındaki üç girişimin bölgesel örgüt özelliği her ne kadar net değilse de bunların bölgeselleşme ve entegrasyon fonksiyonları söz konusu olup bu kapsamda birçok sözleşme imzalanmıştır. Sovyet sisteminin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin Avrupa ve dünya ekonomisiyle entegrasyonunu hedef alan TRACECA projesi başarıyla gerçekleşmiştir. İlk defa 1996'da gündeme gelen AEB sürecinin tamamlanmasıyla bölge üzerinde Rusya ağırlıklı entegrasyon belirli bir aşamaya gelmiştir. YİY ise ABD'nin bir girişimi olup hedef bölgede önemli yatırımlar yapılmıştır. 2013'de Çin'in başlattığı Kuşak-Yol girişimi de en etkili ve tartışmalı bölgeselleşme örneğidir. Makalede belirtilen örnekler Bölgeselleşme ve Neo-Liberal teoriler açısından analiz edilmektedir.*

Anahtar Kelimeler: ***Bölgeselleşme, Avrasya Ekonomik Birliği, TRACECA, Yeni İpek Yolu, Kuşak-Yol Girişim***

ABSTRACT *After the Second World War, many initiatives and institutionalization took place towards the liberalization of global trade, and new areas emerged in this direction. In this process, international organizations and institutionalizations such as the IMF, the World Bank and GATT and WTO played an important role. After the collapse of the Soviet Union, new geo-political realities in Asia and bilateral and regional trade agreements, projects and institutionalization in line with new regionalization movements came to the fore in the globalization process. In this context, with the initiative of Russia, EEU, China-based Belt-Road, EU-backed TRACECA and the United States' New Silk Road Initative emerged as new regionalization projects. The TRACECA project aimed at the integration of the Caucasus and Central Asian republics, which declared their independence with the dissolution of the Soviet system, with the European and world economy has been successfully realized. With the completion of the EEU process, which was first brought to the agenda in 1996, Russia-weighted integration in the region has reached a certain stage. The New Silk Road is an initiative of the USA and significant investments have been made in the target region. The Belt-Road initiative launched by China in 2013 is also the most effective and controversial example of regionalization. The examples cited in the article are analyzed in terms of Regionalization and Neo-Liberal theories.*

Keywords: ***Regionalization, Eurasian Economic Union, TRACECA, New Silk Road, Belt-Road Inititative***

GİRİŞ

Uluslararası ticaret tarih boyunca devletler arası ilişkilerde öncelikli konulardan olduğu halde sanayi devriminden sonra bunun önemi çok daha artmıştır. Özellikle artan üretim için yeni pazarlar bulma ve üretim sürecindeki hammadde ve enerjinin temini günümüz uluslararası ilişkilerinin de öncelikli gündem maddelerindendir. I. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası ticaret, "en fazla müsamahaya mazhar ülke" uygulamalarıyla daha fazla gelişmiştir. O dönemde bir uluslararası kuruluş üzerinden çok taraflı bir ticari düzenleme yapılmamasına rağmen, uluslararası ticaret istikrarlı bir yapı içerisinde artış göstermiştir (Irwin, 1995). "En fazla müsamahaya mazhar ülke" statüsü, 19. Yüzyıldan itibaren ikili anlaşmalarla gerçekleşmiş olan ekonomik entegrasyonun ilk aşaması olup günümüzde bu statü Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde önemli ölçüde kurumsallaşmıştır (Kaya, 2017: 173). Dolayısıyla DTÖ ile ilgili açıklamalar bu statüyü de kapsamaktadır.

1930'lu yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın ardından ülkeler kendi içlerine kapanmayı, bireysel yöntemlerle büyük bunalımın getirdiği sorunlara yönelmeyi tercih etmişlerdir. Bu durum ülkelerinin dünya ticaretinde korumacı politikalar izleyerek iş birliğinden uzaklaşmalarına yol açmıştır (Miller, 2008, s. 48). Birçok devlet kendi sanayilerini korumak ve ödemeler dengesi problemlerini çözmek için gümrük tarifelerini yükseltme yoluna gitmişlerdir. İki dünya savaşı arasında ülkelerin dış ticarette korumacı politikalar izleyerek gümrük vergi oranlarını yükseltmeleri, tarife dışı engeller ve sübvansiyonlarla iç piyasaları korumaya çalışmaları uzun vadede tüm dünya ülkeleri için olumsuz sonuçlar doğurmuş, 1929 ekonomik krizin etkilerini daha da artırmıştır. II. Dünya Savaşının hemen öncesinde batılı ülkeler bu korumacı politikaların dünya ticaretine vermiş olduğu zararın nasıl önleneceği konusunda çıkış yolları arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz (Rourke, 2015: 410).

II. Dünya Savaşından sonra savaş öncesi yaşanan gelişmeler de dikkate alınarak tüm dünyada savaşın meydana getirdiği zararların ortadan kaldırılması, ülkelerin kalkınma ve refahlarının artırılması için iş birliği yapılması yönünde güçlü bir uluslararası irade oluşmuştur. Bu çerçevedeki müzakereler sonucunda IMF, Dünya Bankası gibi küresel örgütler oluşturulmuştur. Dünya ticaretinde liberal bir ekonomi politikası izleyerek ticaretin önündeki engellerin kaldırılması çalışmalarını yapmak üzere Uluslararası Ticaret Örgütü oluşturulmak istenmiştir. Ancak bu girişim II. Dünya Savaşını takip eden yıllarda ülkelerin egemenliklerini ticari anlamda bir uluslararası kuruluşa devretme konusundaki olumsuz tutumları sebebiyle başarısız kalmıştır. Bunun yerine uluslararası bir kuruluş olarak değil, ancak bu işleri yürütmek üzere GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) adı altında geçici bir anlaşma ile bir forum/platform oluşturulmuştur. Bu anlaşmanın hareket noktası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, ticaretin serbest hale getirilmesi ile dış ticarette rekabetin artacağı, ürün kalitesinin yükseleceği, fiyatların düşeceği ve bu durumun küresel üretim artışı ve refahını sağlayacağı düşüncesi olmuştur. GATT bu hedefleri gerçekleştirmek için uzun müzakere turları gerçekleştirmiştir. Yarım asra yakın müzakereler sonucunda ise DTÖ'nin (Dünya Ticaret Örgütü) kurulmuştur. GATT'ın 1947 yılında, DTÖ'nün ise 1995 yılında kurulduğu dikkate alındığında uzun süren bir müzakere sürecinin yaşandığı, anlaşmazlık noktaları üzerinde uzun tartışmaların gerçekleştiği görülmektedir (Özlük, 2018: 371).

On yıllarca süren müzakereler sonucunda hem küresel anlamda ticaretin serbestleştirilmesi ve kolaylaştırılması yönünde çalışmalar gerçekleştirilirken, bir taraftan da bölgesel anlamda Ekonomik entegrasyon çalışmalarına ağırlık verilerek, ikili ticaret anlaşmaları kapsam bakımından olduğu gibi taraf

bakımından da genişletilmiş, gümrük birliklerinin kurulması, ortak pazarlar oluşturulması ve bölgesel ekonomik birlikler aşamasına geçilmesi yönünde girişimler önem kazanmıştır. Bu kapsamda AB (Avrupa Birliği) ile sonuçlanacak entegrasyon girişimleri temel örnek olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasında, savaş öncesi ve sırasında yaşanan ekonomik bunalımlar ve siyasi sıkıntılar Avrupa ülkelerini birbirine yakınlaştırmış ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ile AB için ilk adım atılmıştır. Soğuk savaş yıllarında Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON: Council for Mutual Economic Assistance) çerçevesinde yapılan çalışmalar da bir anlamda Doğu Bloku ülkeleri arasında ticari, ekonomik ilişkilerin bölgesel olarak geliştirilmesi çabalarının başka bir örneğini oluşturmuştur.[1]

SSCB'nin dağılması, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve ABD'nin tek süper güç olarak ortaya çıkması küreselleşme ve bölgeselleşme çalışmalarında uluslararası rekabeti farklı alan ve zeminlere taşımıştır. Bu anlamda bölgeselleşme ağırlık kazanarak genelde tüm dünyada olmakla birlikte özellikle Asya ülkeleri arasında yeni ve farklı bölgesel oluşumlar artmaya başlamıştır. 1990'lardan itibaren ekonomik entegrasyon çabalarının yoğunlaştığı bölge, Avrasya olarak adlandırılan Orta Asya'nın da dahil olduğu eski Sovyet coğrafyası ile diğer Asya ülkeleri olmuştur. Bu bağlamda Avrasya, sadece Rusya ve Kafkasya'yı değil fakat Çin'den Avrupa'ya kadar uzanan bölgeyi de içine alan Asya ve Avrupa'yı kapsamaktadır. Avrasya coğrafyasının gerek sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri gerekse jeopolitik konumu nedeniyle, SSCB'nin dağılmasının ardından Batı'nın dikkatlerini daha fazla bölgeye çekmiştir. Türkistan, Doğu Türkistan (Çin sınırları içindeki Sincan Uygur Özerk Bölgesi) ile Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile kısmen İran ve Afganistan'ın yer aldığı coğrafyanın ismidir. Orta Asya ise Türkistan ile birlikte Tibet ve Moğolistan'dan oluşmaktadır (Yalçınkaya, 1997). Bununla beraber eski Türk hanlıklarının yer aldığı Türkistan yerine genellikle Orta Asya deyiminin kullanılması hatalı olmakla birlikte oldukça yaygındır. Avrasya'nın terim anlamı, Avrupa ve Asya kıtalarından oluşan alandır. ABD'nin, aşağıda ele alındığı üzere Avrasya dışı bir ülke olması bu anlamdadır. Bununla beraber terim olarak Avrasya, daha çok Orta Asya ile birlikte eski Sovyet cumhuriyetleri ve eski Varşova Paktı üyelerinin yer aldığı, jeopolitik anlamı önde olan coğrafyayı ifade eder.

Makalede ayrı bölümlerde ele alınacak olan AB, TRACECA projesini hayata geçirmiş, ABD ise Yeni İpek Yolu (YİY) girişimini başlatmıştır. Çin'in Kuşak-Yol projesi ile Rusya ağırlıklı AEB bir anlamda batılı olanlara karşı bölgeselleşme girişimlerdir. Belirtmek gerekir ki bu örgütlerin her birinin bölge açısından önemi veya etkinliği ile bölgeselcilik açısından tahlili ayrı çalışmaların konusudur. Bu makalede ise Orta Asya'ya yönelik Orta Asya dışı aktörler olarak AB, ABD, Rusya ve Çin'in bölgeselleşme hedefli girişimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır. Öte yandan örneğin Rusya'nın Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü veya Çin'in ana eksende yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü ve benzeri örneklerin bölgeselleşme hedefi veya vasfı ön plana çıkmadığı varsayılmaktadır. ABD önderliğindeki GUAM örgütlenmesi de dahil öncelikle siyasi ve savunma hedefi ön planda olan bu gibi örgütler bu makale kapsamı dışında tutulmuştur. Öte yandan küresel bir aktörün ağırlığı olmadan bölge ülkelerinin kendi aralarındaki entegrasyon girişimleri de bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

[1] COMECON, başlangıçta her ne kadar ABD'nin Marshal Planı girişimi sonucu oluşturulan EECD-OECD sürecinin karşılığı olsa da Sosyalist bloka mensup ülkeler arasında ticaretin yaygınlaşması açısından AB sürecine karşılık gelmektedir (Karluk, 2002: 63).

YÖNTEM

Bu çalışmada ticari ve ekonomik anlamda uluslararası ticarette küreselleşme eğiliminden ikili ve çoklu bölgesel anlaşmalara yönelme ve bölgeselleşme eğilimi üzerinde durulacaktır. Küreselleşme ve Neo-liberal politikaların hız kazandığı dönemde ele alınan örgütler entegrasyon teorileri açısından tahlil edilecektir. Örgütlerin kurucu sözleşmelerine giden süreç, özellikle bu süreçte baskın ülke ile diğer tarafların hedefleri tartışılacaktır. Bu kapsamda TRACECA'nın AB ve Asya ülkeleri açısından önemi ve fonksiyonu yanında bu süreçte yer almayan ülkelerin durumu tahlil edilecektir. Rusya önderliğindeki AEB'nin jeostratejik ve jeoekonomik özellikleri değerlendirilecek, 2021 itibariyle ulaştığı sonuçlar ele alınacaktır. ABD'nin Hindistan merkezli başlattığı YİY projesi ile ve Çin'in Kuşak-Yol girişimi bölgesel ve küresel dengeler açısından analiz edilecektir.

Çalışmada konuyla ilgili literatür ele alınarak nitel araştırma yöntemi olarak betimleme ve karşılaştırmalı analiz yapılacaktır. Bu analiz, daha çok yeni bölgeselleşme yaklaşımı çerçevesinde yapılacaktır. Bununla beraber entegrasyon teorileri ve süreçlerine de temas edilecektir. Bu kapsamda öncelikle Dünya ticaretinin serbestleştirme çalışmaları ile ilgili olarak GATT'ın kuruluşu, DTÖ'ne dönüşmesi, bölgeselleşme ve Çoklu Bölgesel Ticaret Anlaşmaları özetlenecektir.

İKİLİ VE ÇOKLU TİCARET ANLAŞMALARI, BÖLGESELLEŞME VE KÜRESEL TİCARETİN SERBESTLEŞMESİ KONUSUNDA GELİŞMELER

Bretton Woods müzakereleri çerçevesinde düzenlenen uluslararası mali konferans sonucunda küresel ekonomi ve ticarete yön verilmesi için oluşturulan IMF ve Dünya Bankası ile birlikte ITO (International Trade Agreement: Uluslararası Ticaret Örgütü) oluşturulmak istenmiştir. Bununla beraber savaş sonrası birçok ülkenin korumacı yaklaşımları bu örgütün o dönemde oluşmasını engellemiştir. Bunun üzerine dünya ticaretinin serbestleştirilmesi çalışmalarını yürütmek üzere, 23 ülkenin katılımıyla 1947'de Cenevre'de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) çerçevesindeki konferanslar sistemi kurulmuştur. Geçici Anlaşma 1948'de yürürlüğe girmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası ticarette yaşanan olumlu gelişmelerle, GATT dünya ticaretinin serbestleştirilmesinde umut edilenden fazlasını başarmıştır. GATT, ABD önderliğinde uluslararası ticaretteki engelleri ortadan kaldırmaya çalışmış ve gelişmiş ülkelerin 1947'de %40 civarında olan gümrük vergisi oranlarını %6-8 aralığına kadar düşürmüştür. GATT sisteminin 1948'de yürürlüğe girmesinden itibaren yerini 1995'de DTÖ'ye bırakmasına kadar geçen dönemde dış ticaret hacminin artmasında önemli etkisi olmuştur. Bu süreçte sanayi ürünlerinde ortalama ad valorem vergi oranlarının %40'tan %6'lar seviyesine düşmesine katkı sağlamıştır (Özlük, 2018: 373). Aynı süreçte yaşanan ekonomik yükselişe ve ticaretin liberalleşmesine katkıda bulunmuş ve kurumsal olarak küçük bir yapıya sahip olsa da ekonomik anlamda önemli bir fonksiyonu yerine getirmiştir. 1994 Uruguay müzakereleri sonucunda kurulan DTÖ, 1995'de GATT'ın mirasını devralarak faaliyetlerine başlamıştır. DTÖ'ye, günümüzde dünya ticaretinin %90'nını oluşturan 164 ülke üye olup 25 ülke ise gözlemci statüsündedir. Örgüt, devletler arasındaki ticarete ilişkin çok taraflı temel kuralları belirleyen küresel bir organizasyondur (WTO, 2021).

DTÖ kapsamında GATT döneminin sekizinci ve son turu olan Uruguay turu sonrası çok taraflı ticaret müzakerelerine 1999'da Seattle'da, ABD başlanmıştır. Ancak küreselleşme karşıtı göstericilerin DTÖ delegelerinin toplantı salonuna girmelerini engellemeleri nedeniyle DTÖ'nün bu toplantıyı yapma imkanı

kalmamıştı. Küreselleşme karşıtı Sivil Toplum Örgütleri, kötü çalışma koşullarına sahip işyerlerinde çalışanların haklarının ihlal edilmesi, gelişmekte olan ülkelerdeki arazilerin tarım endüstrisi şirketleri tarafından kullanılması, büyük şirketlerin çevreye verdikleri zararları ve bu kapsamda DTÖ'nün karar verme yapısının şeffaf olmamasını protesto etmişlerdir. Bunu üzerine dünya ticaret müzakerelerinin dokuzuncu temel turu 2001'de Katar'ın Doha şehrinde yapıldı. GATT'ın oluşturulmasından beri ilk defa, ticaret müzakerelerinin bir turu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak bu görüşmelerin bütünüyle bittiği anlamına da gelmiyordu (Krugman vd, 2017: 261).

Başlangıçtan itibaren gelişmekte olan ülkelerin çoğu Uruguay Turu'nda ortaya çıkarılan anlaşmaların kendileri açısından önemli kazançlar getirmediği ve bir sonraki tur görüşmelerinde bu konunun düzeltilmesi gerektiği üzerinde duruyorlardı. Bu görüşün dikkate alındığını göstermek üzere Doha Turu'na Kalkınma Turu ismi verildi. Bundan sonra gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaret sistemindeki önemi daha fazla dikkate alınacaktı. Doha görüşmelerinin amaçları arasında uluslararası ticarette özellikle az gelişmiş ülkelere yönelik iyileştirmeler sağlanması hedefi olmasına rağmen bu konuda kayda değer bir gelişme kaydedilemedi. Örneğin, G-20 içinde yer alan Hindistan, Çin, Brezilya vb. ülkeler, ABD ve AB üyeleri gibi gelişmiş ülkelerin uygulamakta oldukları tarımsal sübvansiyonları kaldırmalarını isterken, yoksul ülkelerdeki çiftçilerin korunması yönünde önlemler alınmasını talep ettiler. Tarımsal sübvansiyonlar konusunda ABD ve AB arasında görüş ayrılıklarının da devam etmesi nedeniyle Doha görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Seyidoğlu, 2017: 245). İki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve süper güçlere dayanan sistemin çözülmesiyle, ülkeler daha bağımsız politikalar izlemeye başlamışlardır. Gelişmiş ekonomiler, küresel finans ve ticaret konularında belirleyici rollerini Gelişme Yolundaki Ülkelerle ve özellikle yükselen ekonomilerle paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bu süreci önleyecek ticari önlemler alınması ihtiyacı da burada ele alınan örnekler de olduğu gibi farklı ticari ortaklıklar arayışının bir başka sebebidir (Aran ve Tigrel, 2018: 2).

2008 ekonomik krizi Gelişme Yolundaki Ülkeler ile yükselen ekonomilerin küresel finans ve ticaret alanındaki ağırlıklarını artırırken, Gelişmiş Ülkelerin nüfuzunun oransal olarak azalması sonucunu doğurmuştur. Üretimin, Gelişmiş Ülkelerden iş gücünün daha ucuz olduğu, Gelişme Yolundaki Ülkelere kaymasının sonucu olarak, gelişmiş sanayi ülkelerinde, düşük ve orta beceri seviyesindeki işgücünün istihdamında azalma ve ücretlerinde düşüşler yaşanmış, bu ülkelerin durumu tekrar tersine çevirmeye yönelik politika geliştirmek istemeleri de çok taraflı ticaret müzakereleri yerine ikili veya mega bölgesel ticaret görüşmelerine öncelik verilmesine yol açmıştır. 2010'larda bu durumun oluşturduğu tepkiler öyle bir noktaya gelmiştir ki, ticaretin serbestleştirilmesi ve kolaylaştırılması çalışmalarının bütün taraflara refah getirdiği genel kabulünün, sanayileşmiş ülkeler tarafından tekrar değerlendirilmesi gündeme gelmiştir. Bu süreç artan göç sorunuyla birleşince popülist yöneticiler küreselleşme karşıtı söylemlere yönelmiştir. Bunun sonucu olarak Gelişmiş Ülkelerde ticarette korumacılık eğiliminin güçlenmesi ve agresif ticari tedbirlerin alınması ile ticaret savaşları yaşanmaya başlamıştır. 2008 küresel ekonomik krizin başlangıcından itibaren geçen on yılı aşan sürede hemen bütün ülkelerce alınan tedbirlerin çoğunda ticareti kolaylaştırmaktan ziyade korumacı politikalar ön plana çıkmıştır. Yeni normal olarak nitelendirilen küresel ticaretteki bu belirsizlik, küresel ticaret sisteminin nereye doğru yöneleceğine ilişkin tartışmalara da yol açmıştır. Küresel sistemin güç aktörleri ABD, Çin ve AB birbirlerinden farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Ticaret savaşları sürecinde Trump yönetiminin izlediği agresif ve popülist politikalara

karşı diğer ülkelerin de karşı tedbirleri alması, küresel ticarette yavaşlamaya yol açmıştır (Aran ve Tigrel, 2018: 3).

DTÖ nezdinde yürütülen çok taraflı ticaret müzakereler yerine ikili ve çoklu bölgesel ticaret anlaşmalarını tercih eden Trump'ın şu sözleri dönem politikalarını özetlemektedir: "Vergi politikası gibi ticaret politikası da Amerikan halkının dileklerini, kaygılarını ve önceliklerini yansıtmalı ve Amerikalılara hesap vermekle yükümlü olmayan teknokratlar tarafından dikte edilmemelidir. ABD bağımsız bir ulus olmaya devam edecektir ve ticaret politikalarımız burada –Amerika'da- yapılacaktır, Cenevre'de değil. Dünya Ticaret Örgütü Temyiz Organı'nın ve Uyuşmazlıkların Halli mekanizmasının ABD'yi deli gömleği giydirilmişçesine sıkıştıran nitelikteki kabul etmediğimiz yükümlülüklere zorlamasına izin vermeyeceğiz." Trump, ayrıca ülkesinin kendine çeki düzen vermediği takdirde DTÖ'nden çıkabileceğini de açıklamıştır. DTÖ'nün yöntemini değiştirmesi gerektiğini ve örgütün bir süredir Washington'a çok kötü davrandığını söyleyen Trump "DTÖ'nden ABD için adalet istiyoruz. Davaları kaybediyoruz. Hâkimler arasında hep azınlıktayız. Diğer ülkeler, bizden daha çok hâkime sahip" ifadelerini kullanmıştır. Trump yine bu örgüt vesilesiyle dünyanın geri kalanının ABD'yi mahvetmeyi amaçladığını söylemiştir (Trump'tan DTÖ'ye Tehdit, 2018).

ABD'nin çevreleme politikalarına karşı Çin'in oluşturduğu RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik İşbirliği) yeni bölgeselleşme örnekleri arasında görülmektedir. Sözkonusu anlaşma 10 ASEAN (Association of Southesat Asian Nation) ülkesi dahil Avustralya, Çin, Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore arasında imzalanmıştır. Bu 15 ülke, dünya nüfusunun ve küresel gayrisafi yurtiçi hasılanın üçte birine yakınını oluşturuyor. RCEP anlaşmasıyla oluşan bu blok, USMCA gibi diğer bölgesel ticaret bloklarından daha kapsamlı bir yapı niteliği taşımaktadır. RCEP üyelerinin, ABD-Çin ticaret savaşı sonucu, kendi ürünlerine yönelik talebinin düşmesiyle büyümeleri yavaşlamış, böylece birçoğunun ihracatçısı zarar görmüştü. Bunun sonucu olarak RCEP'nin ekonomik bakımdan başarılı olma, hedefe ulaşma ihtiyacı tüm bu gelişmelerin ardından artmıştır. Avustralya, Çin, Hindistan Japonya, Yeni Zelanda ve Güney Kore arasında RCEP dışında zaten bir serbest ticaret anlaşması bulunuyordu. Bu mutabakat ise tarifeleri düşürerek, gümrük kurallarını ve prosedürlerini standartlaştırarak ve özellikle mevcut ticaret anlaşmalarına sahip olmayan ülkeler arasındaki pazar erişimini genişleterek grup genelinde ticareti artıracaktır (INTA committee, 2021)

Siyasi alanda Soğuk Savaşın sona ermesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, tek kutuplu düzenin ortaya çıkmasına karşın uluslararası ticaret alanında DTÖ kapsamında yapılan çok taraflı ticaret müzakerelerinin tıkandığı görülmüştür. Bu kapsamda ABD, AB, Çin ve Rusya'nın aralarındaki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel rekabet ve bölgesel nüfuz sağlama yarışı 1990'lı yıllardan sonra klasik bölgeselleşme anlayışı yerine yeni bölgeselleşme anlayışı doğrultusunda ekonomik entegrasyon çalışmaları gündeme gelmiştir. Bu entegrasyon çalışmaları dünyanın başka yerlerinde de yürütülmekle birlikte coğrafi ve nüfus büyüklüğü, enerji kaynaklarının dünya üzerinde önemli bir kısmına sahip olması, Asya ile Avrupa arasındaki ticaret yolunu oluşturması, Avrasya Bölgesine, hâkim olma, buradaki ülkeler üzerinde nüfuz kurma arzuları gibi farklı saiklerle Türkistan merkezli bölgeselleşme girişimleri ortaya çıkmış ve bölge, küresel güçlerin rekabet alanı haline gelmiştir. AB, Rusya, ABD ve Çin tarafından farklı saiklerle oluşturdukları bölgesel girişimlerin teorik temellerini oluşturma ve uygulamaya geçme yönünde eş zamanlı olarak hareket etmelerine yol açmıştır. Bu rekabetin sonucunda ortaya çıkan yeni bölgeselleşme örnekleri olarak dört önemli girişim, örgütleşme veya entegrasyon süreci aşağıda ele alınmaktadır. Bunlar AB'nin projesi olarak

TRACECA, Rusya'nın başat aktör olarak rol oynadığı Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), ABD'nin girişimi olan Yeni İpek Yolu Projesi (YİY) ve Çinin bölgede bu gelişmelere bir anlamda tepki olarak ve küresel rekabette gücünü ortaya koymak üzere geliştirdiği Kuşak-Yol girişimleridir. Belirtmek gerekir ki önemli ölçüde bölgeyle ilgili olup bunların dışında daha birçok kısmen başarılı veya teşebbüs aşamasında kalmış girişimler bulunmaktadır. Örneğin Türkiye'nin girişimiyle Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), yine Türkiye, İran ve Pakistan'ın merkezde yer aldığı Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT: ECO), Kazakistan merkezli Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) gibi siyasi ve güvenlik yanında ekonomik sonuçları veya hedefleri de bulunan daha başka girişimler söz konusudur. Bir kısmı sayılan küresel aktörlerin etkinliğinin öncelikli olmadığı bu gibi örgütler çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca yukarıda temas edildiği gibi küresel güçlerin öncülüğünde kurulmasına karşın öncelikli hedefi ekonomik işbirliği veya ekonomik entegrasyon olmayan daha çok askeri ve siyasi amaçlı BDT, KGAÖ, ŞİÖ, GUAM benzeri örgütlenmelerde bu çalışmanın dışındadır.

TRACECA

Soğuk Savaş sonrası dönemde küresel güçlerin rekabet alanı olarak Orta Asya'yı içine alan ilk bölgeselleşme ve entegrasyon projesidir. TRACECA (Transit Corridor Europe-Caucasus-Asia), Polonya'dan Kırgızistan'a karayolu, demiryolu ve bu kapsamdaki birçok alt yapı tesisleri ile AB öncülüğünde uygulamaya konulan bir yol projesidir. Aşağıda ele alınacağı üzere tıpkı Çin kontrolündeki Kuşak-Yol gibi. Bununla beraber önemli bir fark olarak TRACECA, Bakü merkezli bir uluslararası örgüt olarak taraf ülkelerin temsilcilerinden oluşan organlara sahiptir. Bu anlamda diğer neo-liberal vasfı ön planda olan bir örgütlenme olup bölgeselleşme, entegrasyon sürecinde önemli aşamaları geçmiştir. Bu yönüyle AEB de benzeri özelliklere sahiptir. Burada ele alınan diğer iki girişimin ise hükümetler arası vasfı ön plandadır. Bununla beraber öncü ülkeler kontrolünde entegrasyon sonuçları da bulunmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında birlik üyesi ülkelerin yaşadığı ekonomik ve sosyal sorunlar, sadece bu ülkeler halkı için değil fakat AB de dahil diğerlerini de tehdit eden bir felaket aşamasına gelmişti. Halbuki başta Kafkasya ve Türkistan'dakiler olmak üzere eski Sovyet cumhuriyetlerinin tarım ve sanayi imkanları ile doğal kaynakları, dikkate alındığında AB açısından aynı zamanda bir fırsat söz konusu idi. Acil sosyal ve ekonomik sorunları çözmek üzere AB, öncelikle TACIS (Technical Assistance for Commonweatlh of Independent States) projesini uygulamaya geçirdi. Bu projenin ileri bir aşaması olarak TRACECA örgütü oluşturuldu (Yalçınkaya, 2011: 34).

Kuruluş süreci 1992'de başlayan TRACECA'nın kurucu belgesi 1998'de imzalanmıştır. Kuruluş belgesinde de girişimin tarihi İpek Yolu'nu canlandırma hedefi her fırsatta gündeme gelmiş ve örgüt "İpek Yolu" ismini resmen kullanmaya başlamıştır (Gorshkov&Bagatury, 2001: 50). Bununla beraber başta 2013'te gündeme gelen Kuşak-Yol olmak üzere daha sonraki birçok girişim de "İpek Yolu" ismini sahiplenmiştir (Ekinci, 2014: 7). Bununla beraber, Soğuk Savaş sonrası dönemde bu ismin öncelikli sahibinin TRACECA olduğu, resmi sitesinde yer alan belgelerde de görülmektedir (Demirel, 1998).

Kırgızistan'dan Polonya'ya ulaşım projesi olarak TRACECA'ya AB doğrudan taraf olup dolayısıyla AB üyesi ülkeler Bakü merkezli bu güzergâh örgütünün de üyesidir. Örgüt sitesinde yer alan 13 ülke şunlardır. Azerbaycan, Ermenistan, Bulgaristan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Ukrayna ve Özbekistan. Bu listede yer alan Kafkasya ve Türkistan ülkelerinin önemli

bir kısmı aynı zamanda aşağıda yer alan diğer bölgeselleşme projelerinin de kapsama alanındadır (TRACECA Türkiye Ulusal Sekreterliği).

Örgütün Sovyet sonrası yeni bağımsız cumhuriyetler için söz konusu olan sosyo-ekonomik önemi ve gerekliliği, kısa vadede Rusya açısından da bölgesel felakete dönüşecek sorunların önlenmesinde tartışılmazdır. Bu yönüyle ilk bakışta Rusya açısından da böyle bir ulaşım temelli entegrasyon gerekli idi. Bununla beraber uzun vadede Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleri üzerindeki nüfuzunun zayıflaması, bölge ülkelerinin Moskova kontrolü dışında, kendi aralarında ve Avrupa ile ilişkilerin geliştirmesi jeopolitik açıdan kabul edilemez görülmüş ve Rusya örgüte üye olmamıştır. Çünkü AEB'ye de adını veren Avrasyacılık stratejisi gereği bu cumhuriyetlerin kendi aralarındaki işbirliğinin önlenmesi, bağlantıların daima kuzeye, Rusya'ya doğru kurulması esastır (Dugin, 2018:182). Benzer durumlar ilk yıllarda İran için de söz konusu idi. 2021 itibariyle İran, örgüte üye olduğu halde Rusya'nın bu yönde bir girişimi bulunmamaktadır.

TRACECA örgütlenmesiyle başta Kafkasya ve Türkistan cumhuriyetleri olmak üzere bölge ülkelerinin Moskova'dan bağımsız olarak Avrupa ve dünya ekonomisi ile entegrasyonunda önemli aşamalar kaydedilmiştir. Bölgeselleşme ve entegrasyon kapsamında bu ülkelerin kendi aralarında ulaşım ve ticaret kolaylaşmış ve entegrasyon yolunda ilk adımlar atılmıştır. Bu süreçte güzergâh ülkeler arasında otoyollar, demiryolları, limanlar, Ro-Ro seferleri vb. tesisler ve yollar inşa edilmiştir. İhtiyaca göre bu tesislerin kapasitesi genişletilmekte, bu yöndeki projeler geliştirilmektedir. Bununla beraber TRACECA fonksiyonel olarak üye ülkeler arasında entegrasyonla sonuçlanacak ilişkileri geliştirmesine karşın hukuken üye devletleri kapsayan, entegrasyonun ilk aşamaları durumundaki "En Fazla Müsamahaya Mazhar Ülke" veya "Serbest Ticaret Bölgesi" kapsamında dahi bir mutabakat yoktur.

Belirtmek gerekir ki aşağıda ele alınacak olan Kuşak-Yol girişimi önemli ölçüde TRACECA kapsamındaki yolları ve tesisleri kullanmakta olup bu kapsamda sözleşmeler imzalanmıştır. Bunun anlamı, Kuşak-Yol girişiminin TRACECA dışında bölge ülkeleri arasındaki ticaretin geliştirilmesi yolunda katkısı tartışmalıdır. Bu bağlamda güzergâhın ve ticaretin daha çok Çin kontrolü altına girmesine karşı tepkiler söz konusudur. TRACECA kapsamındaki ulaşım ve ticaret personeli için oluşturulan TRACECA visa, bölge ülkeleri arasında ticaretin gelişmesi ve kolaylaşması açısından son derece önemli olup aynı zamanda entegrasyon aşamaları açısından da dikkate değer bir uygulamadır (TRACECA Guide for Border Crossing, 2017).

AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ (AEB)

Avrasya, yukarıda işaret edildiği gibi sahip olduğu doğal kaynaklar ve jeopolitik konumunun önemi nedeniyle Soğuk Savaş sonrasında başta ABD olmak üzere diğer küresel ve bölgesel güçlerin daha fazla odaklandıkları bir alan olmuştur. 1991 sonu itibariyle Sovyetler Birliği dağılmış, yeni bağımsız cumhuriyetler küresel gelişmelerin gerisinde kalmış ve aralarında, Sovyet döneminden kalan organik bağlar da oldukça zayıflamıştır. Siyasal olduğu kadar ekonomik olarak da ortaya çıkan belirsizlik ve boşluk, beraberinde sosyo-ekonomik ve güvenlik sorunlarını getirmiştir (Öztürk, 2013, s. 229). Bu süreçte Rusya nasıl bir yol izleyeceği konusunda bir dönem kararsız kalmış, politik aktörlerin farklı görüşleri kutuplaşma ve rekabetin ötesinde zaman zaman çatışmalara yol açmıştır. Ulus devlet halinde daha küçük bir yapı olarak varlığını sürdürmek, Batı, yani Atlantik ittifakı içinde yer almak, yeni Avrasyacılık stratejisi doğrultusunda bölgede hâkimiyetten ziyade etkinlik kurmak, nihayet Çarlık veya Sovyet dönemi emperyal mirasın devamı olarak bölgede büyük güç olmaya çalışmak şeklinde bazıları birbirine tamamen zıt görüşler

gündeme gelmiştir. Bu bağlamda 1990'ların sonuna kadar Rusya Federasyonu'nu dağılmaktan kurtarma stratejisi izlenmiştir. Putin'in iktidara gelmesiyle Yeni Avrasyacılık stratejisi doğrultusunda bölge üzerinde etkinlik girişimlerini başlatmıştır. Çift kutuplu uluslararası sistemden ABD önderliğinde tek kutuplu dünya düzenine doğru giden bu dönemde Rusya'nın öncülüğünde bölgenin yeniden güçlendirilmesi stratejileri sonucu BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu), KGAÖ (Kollektif Güvenlik İşbirliği Anlaşması Örgütü), ŞİÖ (Şangay İş Birliği Örgütü) ve AEB gibi örgütler oluşturulmuştur.

AEB fikri ilk olarak Kazakistan Eski Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev tarafından 29 Mart 1994'de, Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'nde yapılan bir konuşmada dile getirilmiştir. Belirtmek gerekir ki Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında önce BDT (CIS: Coomonwealth of Independent States) örgütü sadece üç Slav cumhuriyeti Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna arasında imzalandığı halde yine Nazarbayev'in girişimiyle Almatı Deklarasyonu hazırlanarak diğer cumhuriyetlerin de katılımı sağlanmıştır. Haziran 1994'de BDT devlet başkanlarına ayrıntılı bir entegrasyon projesi sunulmuştur. Bu suretle ilk defa entegrasyon hedefi, resmi bir belgede "Avrasya Birliği" adıyla gündeme gelmiştir. Bölge ülkeleri için tutarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik politikanın oluşturulması ve işlevsel bir ekonomik iş birliği modeli geliştirilmesini öneren Nazarbayev, AEB'ni bölgesel ekonomik refahı ve güvenliği sağlamanın teminatı olan bir ekonomik bütünleşme hareketi olarak ifade etmiştir. Nazarbayev'in hareket noktasını Rusya'nın uzun vadede eski Sovyet cumhuriyetleri üzerinde hedeflediği siyasi bir oluşuma dönüşme anlayışının aksine etkin bir ekonomik birlik oluşturma düşüncesi oluşturmuştur (Yılmaz, 2017: 66).

Ortak ekonomik alan oluşturmak üzere ortaya atılan bu fikir, Rusya'daki elitlerin Soğuk Savaş sonrası izleyecekleri politika konusunda kararlı bir tutum gösterememiş olmaları nedeniyle uzunca bir süre karşılık görmemiştir. Ancak Rusya'nın geleceğinin Yeni Avrasyacılık düşüncesi ekseninde geliştirilmesi gerektiği inanç ve anlayışını benimseyen Putin'in başkanlığı ile Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan arasında "Avrasya Ekonomik Topluluğu" anlaşması 2000'de imzalanmıştır. Ekim 2007 Duşanbe Zirvesi'yle Rusya, Kazakistan ve Belarus'un katılımı ile Avrasya Ekonomik Topluluğu kuruluş süreci başlamıştır. Bu zirvede Belarus, Kazakistan ve Rusya arasında malların serbest dolaşımını sağlayacak ve ticaretin gelişimini güçlendirecek ve üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanacak şekilde Gümrük Birliği kurulması kararı alınmış ve bu karar 1 Ocak 2010 yılında yürürlüğe girmiştir. Aralık 2010'da üç ülke tarafından ekonomik entegrasyonun bir sonraki adımı olarak "Ortak Ekonomik Alan" kurma kararı alınmış ve Ocak 2012'den itibaren, mal ve hizmetlerin yanı sıra sermaye ve iş gücünün de serbest dolaşımını amaçlayan, "Ortak Ekonomik Alan" faaliyete geçmiştir. Nihai hedef olarak, Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması belirlenmiştir (Ergül, 2014: 39-41). Mayıs 2014'de, Rusya, Kazakistan ve Belarus, Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşması'nı imzalamışlardır. 2015'de Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılımı ile üye sayısı beşe çıkmıştır (Ağır, 2017: 30).

Tablo 1. AEB'nin Kronolojik Gelişim Süreci

1994	Kazakistan Eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Lomosonov Moskova Devlet Üniversitesi'nde Avrasya Ekonomik Birliği fikrini paylaşması
1995	Rusya ve Beyaz Rusya, Rusya ve Kazakistan arasında Gümrük Birliği anlaşmasının İmzalanması
1996	Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Rusya arasında Ekonomik ve İnsani Alanlarda Entegrasyonu Derinleştirme Anlaşması
1999	Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Rusya arasında Gümrük Birliği ve Ortak Ekonomik Alan anlaşmalarının imzalanması
2000	Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşması
2003-2006	Beyaz Rusya, Kazakistan, Ukrayna ve Rusya arasında Ortak Ekonomik Alan Oluşumu Anlaşması
2007	Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında Ortak Gümrük Alanı Oluşturma ve Gümrük Birliği Anlaşması
2010	Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında Gümrük Birliği
2011	Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında Avrasya Ekonomik Komisyonu Anlaşması
2012	Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya arasında Avrasya Ekonomi Komisyon Anlaşması
2013-2014	Avrasya Ekonomik Birliği kuruluş süreci
2014	Beyaz Rusya, Kazaksitan ve Rusya arasında AEB Anlaşması
01.01.2015	AEB Anlaşmasının yürürlüğe girmesi (Beyaz Rusya, Kazakistan ve Rusya)
02.01.2015	Ermenistan'ın AEB üyeliği
12.08.2015	Kırgızistan'ın AEB üyeliği

Tablo 1'de görüleceği üzere AEB süreci, gümrük birliğinden başlayarak, ekonomik topluluk kurulması, ürünlerin serbest dolaşımı, üye ülkeler arasında ekonomik sınırların kaldırılması, zamanla mal ve hizmet sektöründe ve işgücü piyasasında serbest dolaşımın sağlanması gibi aşamalardan sonra oluşturulmuştur. 180 milyondan fazla insanın yaşadığı geniş bir coğrafyada üye ülkeler arasında tüm ticari engellerin kaldırılması hedeflenmiştir. Bu süreçte; serbest mal dolaşımı, serbest hizmet dolaşımı, serbest sermaye dolaşımı ve serbest işgücü dolaşımı uygulanmaya başlanmıştır.

AEB, uluslararası hukukun genel kabul gören prensiplerine saygı, Birlik üyesi devletlerin egemen eşitliği ve onların toprak bütünlüğü, Birlik üyesi devletlerin siyasi yapılarının özelliklerine saygı, karşılıklı çıkara dayalı iş birliğinin sağlanması ve Birlik üyesi devletlerin milli çıkarlarının gözetilmesi ve eşitlik prensiplerinden oluşmaktadır. Üye ülkeler arasında işbirliğini artırarak tüm ülkelerin kalkınma ve refahlarının sağlanması amaçlanmaktadır. AEB organları ise Topluluk Genel Sekreterliği, Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi, Ulusal Parlamentolar Arası Meclis, Entegrasyon Komitesi, Topluluk Mahkemesi, ve Daimi Temsilciler Komisyonu'dur (Eurasian Economic Union, 2021). AEB'nin en üst yönetim organı olan Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi oybirliği ile karar almakta ve üye ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda Birliğin hedef ve stratejilerini belirlemektedir.

AEB, burada incelenen dört örgütleşme arasında doğrudan ekonomik entegrasyon hedefli tek örnektir. Yukarıda özetlenen kuruluş aşamaları ve ilgili anlaşmalar da önemli ölçüde AET'den AB'ye yaşanan süreçlere paralellik arz etmektedir. Buna karşın örgüt üyesi ülkeler arasında bu entegrasyonun ne derece başarılı olduğunu tespit açısından örgüt üyesi ülkelerin ekonomik ve ticari kapasiteleri, bu bağlamda bazı

göstergeler son derece önemlidir. Aşağıdaki tablolarda 2020 itibariyle 2018-2024 dönemine ait rakamlar yer almaktadır.

Tablo 2. AEB Ülkelerine Ait GSYİH, ABD Doları

Ülke	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Değişim (CAGR)
Ermenistan	12.443	13.444	14.132	15.025	15.975	16.937	17.953	6.3%
Belarus	59.643	62.572	63.582	64.004	65.209	66.486	67.354	2.0%
Kazakistan	172.941	170.326	182.623	196.871	213.339	236.572	258.459	6.9%
Kırgızistan	8.093	8.261	8.715	9.218	9.822	10.344	10.893	5.1%
Rusya	1.657.290	1.637.892	1.657.539	1.714.313	1.782.057	1.858.609	1.940.442	2.7%
Avrasya Ekonomik Birliği Toplam	1.912.418	1.894.514	1.928.611	2.001.452	2.088.424	2.190.971	2.987.125	3.1%

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Merkezi, 2019, s. 6.

Tablo 3. AEB Ülkelerine Ait Kişi Başına Düşen Milli Gelir (KBDMG) Projeksiyonları, USD

Ülke	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Değişim (2018-024)
Ermenistan	4.187	4.527	4.759	5.059	5.378	5.702	6.043	44,3%
Belarus	6.283	6.603	6.744	6.823	6.986	7.159	7.289	16.0%
Kazakistan	9.401	9.139	9.672	10.291	11.007	12.048	12.992	38.2%
Rusya	11.289	11.162	11.305	11.704	12.183	12.728	13.314	17.9%
Kırgızıstan	1.293	1.292	1.337	1.385	1.445	1.492	1.539	19.0%
Ortalama	10.398	10.285	10.458	10.482	11.304	11.853	12.422	19.5%
Avrasya Ekonomik Birliği Toplam (%)	-	-1.09%	1.68%	3.67%	4.26%	4.85%	4.80%	

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Merkezi, 2019, s. 7.

Tablo 4. AEB Ülkelerine Ait İhracat Projeksiyonları, USD

Ülke	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Değişim (2018-2024)
Ermenistan	2.383	2.410	2.519	2.661	2.814	3.017	3.200	34.2%
Belarus	33.726	33.423	33.233	33.118	32.970	32.808	32.598	-3.3%
Kazakistan	60.956	60.123	61.369	62.678	63.776	68.984	71.185	16.8%
Rusya	449.347	60.123	61.369	62.678	63.776	68.984	71.185	16.8%
Kırgızistan	1.835	1.893	1.951	2.004	2.054	2.105	2.155	17.4%
Toplam	548.248	579.180	593.919	908.665	639.313	619.787	604.425	10.2%
Toplam Yıllık Artış	-	5.64%	2.54%	2.48%	5.04%	-3.05%	-2.48%	

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Merkezi, 2019, s. 9.

Tablo 5. AEB Ülkelerine Ait İthalat Projeksiyonları, USD

Ülke	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Değişim (2018-2024)
Ermenistan	4.850	4.933	5.109	5.345	5.593	5.849	6.134	26.5%
Belarus	38.409	38.055	37.399	36.816	36.354	35.874	35.839	-6.7%
Kazakistan	32.534	34.141	35.622	37.178	38.713	40.274	41.886	28.7%
Rusya	238.151	242.338	252.502	260.971	270.932	281.566	291.832	22.5%
Kırgızistan	5.292	5.604	5.626	5.841	6.083	6.349	6.501	22.9%
Toplam	319.236	325.072	336.258	346.151	357.675	369.913	382.192	19.7%
Toplam Yıllık Artış (%)	-	1.83%	3.44%	2.94%	3.33%	3.42%	3.32%	

Kaynak: Türkiye İhracatçılar Merkezi, 2019, s. 10.

Başta Tablo 2-5 olmak üzere ekonomik göstergelerinden görüleceği üzere AEB'nin küresel etkinliğinin sınırlı olduğu açıktır. Bu gerçek bir kenara bırakılacak olursa, üye ülkeler arasında uyum devam ettirilebildiği takdirde AEB'nin uzun vadede gelişme kapasitesi yüksek olup dünyanın Amerika, AB ve APEC'ten sonra dördüncü ekonomik bloku olması mümkündür. Toplam 180 milyon civarındaki nüfusu yanında, 20 milyon kilometre yüzölçümü yani toplam karaların %15'i ile AEB dünyanın en büyük coğrafi alanına sahip ekonomik birliktir. AEB ülkelerinin GSYİH'sı 2018 itibariye 1.9 trilyon dolardır. Bu miktar dünya GSYİH'nın %3,2'si demektir. Öte yandan KBDMG ile ihracat ve ithalat rakamları da daha çok gelişmekte olan ülkelere yakınlık göstermektedir. Sanayi üretimi 1.3 trilyon dolar olup küresel sanayi üretiminin %3.7'sini teşkil etmektedir. Toplam petrol üretimi 607 milyon ton olup küresel üretimin %14,6'sını, gaz üretimi ise yaklaşık olarak 682 milyar metreküp olup küresel üretimin %18,4'ünü oluşturmaktadır. Böylece AEB, petrol ve doğalgaz üretiminde dünyada ilk sırada yer almaktadır. Öte yandan sanayi için son derece önemli olan çelik üretiminde %4.5'luk dünya payı ile en büyük 5. Üretici olup kömür üretiminde %5,8'lik pay ile en büyük 6. durumdadır. Tarımsal rakamlara gelince örneğin patates üretiminde %5.11'lik, buğday üretiminde %9'luk, süt üretiminde %7'lik ve et üretiminde%3.5'luk paya sahiptir (Yılmaz, 2017). Başta fosil yakıtlardaki üstünlüğü olmak üzere AEB'nin geleceği, enerji ve tarımda alanındaki küresel gelişmelere sıkı sıkıya bağlıdır.

Bir ekonomik entegrasyonun başarılı olabilmesi için, entegrasyon hareketi içerisindeki ülkelerin; üretim yapıları ve kalkınma seviyelerinin birbirlerine az çok benzemesi, dış ticaret politikalarının benzer olması, kültürel ve coğrafi anlamda birbirlerine yakın olmaları son derece önemlidir. Öte yandan ortak bir geçmişe sahip olmaları, ulaştırma ve altyapı olanaklarının gelişmişlik düzeyinin ve son olarak da entegrasyon içerisindeki ülkelerin ekonomik durumlarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olması ve aynı nihai hedefe ulaşma konusunda hem fikir olmaları gerekir (Karluk, 2002: 488). Bu gerçekler dikkate alındığında AEB ülkelerinin ortak Çarlık ve Sovyet geçmişlerine dayanan ortak geçmişe karşılık, bu ülkeler arasındaki Ortodoks-Müslüman, sömüren-sömürülen benzeri çelişkilere dayanan güvensizlik zaman zaman gelişmeleri engellemektedir.

AEB'nin uygulanabilirliğinin önündeki önemli engellerden birisi üyelerin nüfus ve ekonomik büyüklükler olarak birbirlerinden farklı yapılarda olmasıdır. Bu anlamda Çarlık ve Sovyet döneminde diğer üyeler üzerinde fiili egemenliği olan Rusya'nın AEB kapsamında da her alanda ezici bir üstünlüğü sözkonusudur. Bu durum üye ülkelerin ve potansiyel aday ülkelerin örgüte yaklaşımında ihtiyatlı ve çekingen olmalarına sebebiyet vermektedir. AEB'nin fikir babası olarak bilinen Nur Sultan Nazarbayev bu birliğin ekonomik bir

birlik olmasını ve Sovyet dönemindeki siyasi/hegemonik bir boyut kazanmamasını gerektiğini özellikle dile belirtmiştir. Diğer üye ülkeler de aynı kanaatleri taşımaktadırlar. Rusya her ne kadar söylem düzeyinde aynı düşünceleri paylaştığını belirtse de uygulamalarda sorunla yaşanmaktadır.

Putin'in "SSCB'nin yıkılması, 20. yüzyılın en büyük jeopolitik felaketidir" sözü, Rusya'nın "Büyük Güç" olma arzu ve hedefinden asla vazgeçmediğinin ve gelecek perspektifinin bunu gerçekleştirmeye yönelik olduğunu göstermektedir. Putin'in, AEB'ye üye olmayacaklarını açıklayıp AB ile anlaşma imzalayan Gürcistan ve Moldova'ya karşı takındığı sert tutum ve Türk cumhuriyetlerine yönelik güven zedeleyici uygulamaları, Rusya'nın bu projeyi ekonomik entegrasyon projesinden daha çok eski Sovyet coğrafyasında yeni bir hegemonya aracı olarak gördüğü izlenimini vermektedir. Potansiyel üye durumundaki bazı eski Sovyet cumhuriyetleri de tam da bu nedenle AEB üyeliğine soğuk bakmaktadırlar. Rusya'nın AEB projesiyle ilgili atılımları, egemenliğini pazarlık konusu yapmak istemeyen eski SSCB cumhuriyetleri tarafından SSCB'ye dönüş girişimi olarak değerlendirilmekte ve örgütün bu coğrafyada genişlemesine engel teşkil etmektedir.

Öte yandan Sovyet rejiminin yol açtığı yoksulluk ve yoksunluğun etkileri bölgede 2020'ler itibariyle devam etmektedir. Bu bağlamda diğer eski Sovyet cumhuriyetleri de Avrupa'yla Rusya arasında bir anlamda sıkışmış durumdadırlar. 2013 Vilnius Zirvesinde Rusya'nın baskısı sonucunda Ukrayna'nın AB ile anlaşmadan son anda vazgeçmesi, yine Rusya'nın baskısıyla aynı zirvede Azerbaycan'ın anlaşmayı imzalamayı ertelemesi bu konuda somut örnekleridir (Zirve Bekleneni Vermedi, 2013). Belirtmek gerekir ki bu ülkelerin ne AB ile köklü ilişkiler kurma konusunda ne de AEB kapsamında uzun vadeli planları bulunmamaktadır. Bir anlamda her şey gelişmelerin akışına bırakılmış durumda. Daha da önemlisi, hangi taraf ne kadar çok ekonomik kaynak vaat ediyorsa o tarafa doğru meyledilmektedir. Ortadaki ülkelerin AEB'ye üyelikleri, Rusya'nın tehditlerinin etkisine ve ne kadar hibe kaynak vereceğine bağlıdır. Bu saiklerle dâhil olunan bir yapıda başarılı bir entagrasyonun sürdürülebilirliği elbette tartışmalıdır.

Belirtmek gerekir ki entegrasyonun başarısı önemi ölçüde 'gönüllülük' esasına dayanmaktadır. AEB'nin pek 'gönüllülük' esasına dayanmadığına ilişkin birçok çok somut gösterge bulunmaktadır. Gönüllülükten daha çok baskı ve zorlamaya dayalı AEB'ye katılma biçimi söz konusudur. Bu bağlamda 2008'de Gürcistan'a ve 2014'de Ukrayna'ya yapılan müdahaleler ve Kırımın Rusya'ya ilhakı, Abhazya ve Güney Osetya'nın Rusya'nın desteği ile fiilen bağımsız hale gelmeleri gönüllülüğü sarsan ciddi güvensizlik unsurlarıdır. Bunun gibi Rusya ile Türkiye arasında uçak krizi sonrasında Rusya'nın diğer üye ülkelerin görüşlerine başvurmadan Türkiye'ye karşı birlik tarafından ekonomik ambargo uygulamasını dayatması da bu örneklerdendir.

Bir kısmı yukarıda örneklerle belirtilen sebeplerle, AEB potansiyel olarak etkili olabilecek bir örgüt vasfı taşımasına karşın Rusya'nın tarihi gerçeklerden de beslenen güven vermeyen bazı uygulamaları, başta diğer eski Sovyet cumhuriyetleri olmak üzere bölge ülkelerinin bu örgüte üyeliklerini engellemektedir. Bu durum, mevcut üyelerin de birçok sektördeki olumsuzlukları dikkate alarak entegrasyonun derinleşmesi konusunda ihtiyatlı hareket etmelerine yol açmaktadır. Bu durum Birliğin ileriye yönelik olarak başarılı olmasında en büyük engel olarak durmaktadır.

ABD'NİN YENİ İPEK YOLU (YİY) PROJESİ

Başta Orta Asya Türk cumhuriyetleri olmak üzere bölge ülkeleri üzerindeki diğer bir girişim ABD öncülüğündeki YİY projesidir. Projenin Sovyet sonrasında ABD'nin etkinlik kurma stratejisi yanında II. Dünya Savaşı sonrası genel politikalarının da devamı olduğu kabul edilir. Yukarıda temas edildiği gibi ABD, savaşın meydana getirdiği zararların ortadan kaldırılması ve ekonomik gelişmenin ve refahın artırılması amacıyla BM, IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi küresel düzeyde faaliyet gösterecek uluslararası kuruluşların oluşturulmasına çalışmıştır. Aynı süreçte AB ile sonuçlanacak entegrasyona destek vermekle birlikte kendisi Soğuk Savaş dönemi boyunca bölgesel oluşumlarda yer almaktan kaçınmıştır. Bununla beraber GATT çerçevesinde küresel ticaretin ayrımcılıktan uzak bir serbesti içerisinde gerçekleştirilmesine yönelik çalışmaları desteklemiştir. GATT üzerinden ihracatını artırmayı planlarken bölgeselleşme çerçevesinde kısmen de olsa ülkesiyle ilgili kararları ulus üstü bir örgüte devretmemeyi tercih etmiştir. Bu nedenle de ABD, 1990'lı yıllara kadar çok taraflı ticaret müzakereleri yoluyla ticaret politikasını sürdürmüş ve 1985 İsrail ve 1988 Kanada ile yapılan serbest ticaret bölge anlaşmaları hariç tüm ülkelerle karşılıklı ekonomik ilişkilerini çok taraflı ticaret müzakereleri üzerinden yürütmüştür. (Feinberg, 2003: 1020).

DTÖ nezdinde Uruguay Turu sonrası gerçekleştirilen çok taraflı ticaret müzakerelerinde istediği sonuçları alamaması üzerine 1990'lardan itibaren, ABD milli ve stratejik, ekonomik çıkarlarının tehlikeye girdiğini düşündü. Bu gelişmelere karşı öncelikle ve hızlı bir şekilde Amerika kıtasının diğer ülkeleri ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamak için müzakerelere başlamıştır. Bu süreçte ABD, ikili ve bölgesel ticaret bağlarının kurulmasını ve serbest ticaret anlaşmalarının sağlanmasını jeopolitik ve güvenlik hususlarıyla bağlantılı olarak görmüş ve bölgesel ekonomik entegrasyon çalışmalarına yönelmiştir (Scott vd, 2007: 25).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya, başta ABD olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin çıkarlarının kesiştiği jeopolitik bakımdan önemi artan bir bölgeye dönüşmüştür. 1990'ların başında, aynı zamanda Orta Doğu, Afrika ve Balkanlar'da meydana gelen çatışmalar ABD'nin siyasi gündemini meşgul etmiş ve Orta Asya'ya yönelik nasıl bir politika geliştirmesi gerektiği konusunda bir süre kararsız kalınmıştır. Ancak Rusya'nın tekrar toparlanma sürecine girmesi ve bölge ülkeleri üzerinde tekrar nüfuz kurmaya yönelik somut adımlar atmaya başlaması ABD'nin dikkatlerini bu bölge üzerine yoğunlaşmasına yol açmıştır (Hill, 2001).

Brzezinski'ye göre (2019: 52-59) "Amerika'nın Avrasya ile nasıl baş ettiği hayati önem taşımaktadır. Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksendir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Haritaya daha yakından bakıldığında Avrasya üzerindeki denetimin, Batı Yarıküreyi ve Okyanusya'yı jeopolitik olarak dünyanın merkezi kıtasının çevresi haline getireceğini ve Afrika'nın neredeyse kendiliğinden Amerika'ya tabi olması gerekeceğini gösterir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu, hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin % 60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir. Avrasya aynı zamanda siyasal olarak dünyanın en iddialı ve dinamik devletlerinin bulunduğu yerdir. ABD'den sonra en büyük altı ekonomi ve en büyük altı silah alıcısı Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın, biri hariç resmi olarak bilinen ve bilinmeyen tüm nükleer güçleri Avrasya'da bulunmaktadır. Dünyanın en kalabalık nüfuslu bölgesel hegemonya ve küresel nüfuz iddiasında bulunanlar Avrasyalılardır. ABD'nin üstünlüğüne meydan okumak için gerekli siyasi ve/veya ekonomik potansiyele sahip olanlar

Avrasyalılardır. Özetle, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde ABD'ninkini gölgede bırakmaktadır. Avrasya'nın siyasi olarak bütünleşmek için fazla büyük olması ABD için bir şanstır. Bu nedenle Avrasya, üstünde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtasıdır. Esas oyuncular satranç tahtasının batısında, doğusunda, ortasında ve güneyinde yer almışlardır. Satranç tahtasının hem batı hem doğu uçları yoğun nüfuslu bölgeleri kapsar; buralarda çeşitli güçlü devletler nispeten kalabalık alanlarda örgütlenmişlerdir. Avrasya'nın küçük batı bölgesinde, Amerikan gücü doğrudan konuşlanmıştır. Uzakdoğu, giderek güçlenen ve devasa bir nüfusu yöneten bağımsız bir oyuncunun meknâıdır. Lizbon'dan Vladivostok'a uzanan Avrasya satranç tahtası 'oyunun' çerçevesini sağlamaktadır".

ABD'nin Orta Asya ülkelerine yönelik hedefleri, bu ülkelerin bağımsızlıklarının korunması ve güçlendirilmesi, bölgedeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının çıkarılması ve taşınması, bölge devletlerinin demokratikleşme, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve insan haklarının geliştirilmesi, serbest piyasa ekonomisine geçişin hızlandırılması ve bölgesel ekonomik bütünleşme çabalarına destek verilmesi olarak sayılabilir (White House, 1998: 39). Bu kapsamda ABD, Rusya'nın bölge üzerindeki hegemonik etkisini kırmak amacıyla her fırsatta Orta Asya ülkelerinin egemenliğine ve bağımsızlığına atıfta bulunmuş, ekonomik yardımların yanı sıra bölgedeki enerji, madencilik ve sanayi gibi stratejik sektörlere ABD şirketleri aracılığıyla yatırım yapmıştır. Türkistan cumhuriyetlerinin bağımsızlığından bu yana ABD'nin bölgeye yönelik hedefleri temel olarak iki strateji üzerinden belirlenmiştir: Bunlardan ilki, ABD'nin küresel güç denklemindeki rolü ile ilgilidir. ABD, bu cumhuriyetler üzerinden iki büyük bölgesel gücün, Rusya ve Çin'in, bu bölgedeki mevcut ve muhtemel etkinliğini azaltmak ve bu alanı kendisi kontrol etmek istemektedir. Burada ABD'ye rakip olabilecek bir gücün ortaya çıkmasına karşı engelleme stratejisinden hareket etmektedir. İkinci önemli hedef ise, Orta Asya bölgesinin zengin enerji kaynaklarına rahat bir erişim sağlamak ve bu kaynakları küresel ekonomiye kazandırmaktır. ABD'nin bölgeye yönelik diğer bütün politikaları, bu iki temel hedefin türevi ve alt açılımları olarak yorumlanabilir (Brzezinski, 2008: 185-186).

ABD, bu stratejileri doğrultusunda öncelikli olarak Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunmasını, otoriter siyasi rejim ve devlet güdümlü planlı ekonomiden Batı temelli demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçişin önemini vurgulamıştır. Washington, ekonomik ve askeri açıdan zayıf olan bölge ülkelerinin tekrar Moskova'nın veya Pekin'in etki alanına girmemesi için bölgede ikili ve çok taraflı ilişkilerle siyasi, ekonomik ve askeri-güvenlik çabalarını sürdürmüştür. 1997'den itibaren ABD'li akademik çevreler eski İpek Yolu'nun canlandırılması gerektiğine ilişkin çalışmalar yapmışlardır. Bu doğrultuda, yeni oluşturulan İpek Yolu politikası aracılığıyla öncelikli olarak Orta Asya ülkelerinin siyasi bağımsızlığının ve egemenliğinin güçlendirilmesini ve bölgenin kendi içinde bütünleşerek ekonomik kalkınmasını, enerji kaynaklarının Kafkasya ve Türkiye üzerinden Batı'ya ulaştırılmasını hedeflemiştir. Ancak Rusya'nın batıdan uzaklaşarak Avrasyacı bir dış politikayı benimsemesi, Moskova'nın ve Pekin'in Orta Asya'da jeopolitik ve ekonomik etkilerini arttırmaya başlamaları, ABD'nin bölgedeki çıkarlarını tehlikeye atmıştır. Dolayısıyla ABD, bölgenin yeniden Rusya'nın etki alanına girmemesi için 2006'dan itibaren yeni bir İpek Yolu girişimi başlatarak bölge ülkelerini kendisinin etkin olduğu bir oluşumun içeresine almaya çalışmıştır.

YİY projesi, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton tarafından Temmuz 2011'de Hindistan'ın Çennay şehrinde ilan edilmiştir. Projenin tanıtımını Hindistan'da yapmakla YİY projesinin hayata geçirilmesi konusunda Orta Asya ile tarihi ve stratejik bağları olan Hindistan'ın desteğini almayı ve Çin-Rus birlikteliğine karşı Hindistan

üzerinden bölge politikalarını yönlendirmeyi amaçlamıştır. ABD aynı zamanda Hindistan'ı nüfus itibariyle dünyadaki en büyük demokrasi ve Güney Asya'da Batı değerlerini benimseyen ve Çin'in karşısında duran önemli bir stratejik ortağı olarak görmektedir. Dolayısıyla Hindistan'ı yanına alarak Afganistan ve Orta Asya'yı bütünleştireceğini ve bölgedeki Rusya ve Çin'in varlığına karşı kendi değerlerini yayacağını ümit etmektedir. Bu proje aynı zamanda yukarıda temas edilen Rusya öncülüğündeki AEB örgütüne bir tepki olarak ortaya konmaktadır.

YİY, yukarıda ele alınan TRACECA veya Çin'in Kuşak-Yol girişimi gibi esas olarak enerji ve ulaştırma altyapısı projelerine odaklanmıştır. İlk belirlemelere göre projenin ilan edildiği tarihe kadar hayata geçirilen, uygulama aşamasında olan veya önerilen 40'a yakın enerji, altyapı, ulaşım, iletişim, uluslararası ticaret ve sınır güvenliği gibi projeler YİY girişiminin kapsamına alınmıştır. ABD yönetimi bu girişim ile bölgede ticaretin serbestleştirilmesi, tarife dışı ticaret engellerinin, sınır geçişlerindeki gecikmelerin ve ticaretin önündeki diğer engellerin azaltılması anlamına gelen program veya ticaret/gümrük politikalarının uyumlaştırılmasını hedeflemiştir. Bunun yanında ulaşım ağları, boru hatları, elektrik iletim hatları gibi altyapının oluşturulması programlanmıştır. YİY projesi resmi olarak Orta Asya ve Güney Asya'nın ekonomik bütünleştirilmesini amaçlamaktadır. YİY projesinin hedefinin bölgenin hareketli doğu-batı bağlantılarını engellememekle birlikte eşit derecedeki kuzey-güney bağlantılarını geliştirerek tamamlayıcı bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu bölgenin, ekonomik kalkınmasının itici bir gücü, barış ve güvenlik kaynağı olarak hizmet edebileceği inancıyla YİY vizyonunun daha fazla bölgesel bağlantı kurması stratejisi kurgulanmıştır.

13 ülkeden oluşan ve 1,5 milyardan fazla insanın veya dünya nüfusunun dörtte birinin yaşadığı Orta Asya ve Güney Asya bölgesinin, YİY projesi üzerinden bütünleştirilmesi hedeflenmiştir. Öte yandan bu coğrafyanın ABD'nin ulusal güvenliği ve bölgesel istikrar açısından hayati öneme sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bölgede barış ve refahı sağlamak için bölgesel işbirliği ve bütünleşmeyi teşvik ederek kendi politikaları açısından daha güvenli, uyumlu ve işbirlikçi yapılaşma amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için eski İpek Yolu güzergâhı boyunca Kazakistan'dan Hindistan'a uzanan yeni uluslararası ticaret, transit ve kültürel etkileşim ağının oluşturulması öngörülmüştür. Buna ek olarak, planlanan güzergâh üzerinden malların/ürünlerin ve insanların serbest dolaşımını sağlamak amacıyla sınır geçiş kapılarındaki işlemlerin kolaylaştırılması ve bürokratik ve diğer engellerin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. ABD'nin önderliğindeki bu girişim çerçevesinde kara yolları, demir yolları, elektrik ve doğal gaz boru hatlarının inşası planlanmıştır.

Ocak 2015'te ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Nisha Desai Biswal, YİY projesinin hedefine ulaşması için dört aşamalı bir strateji belirlendiğini ve bu aşamaların, 1. Bölgesel enerji piyasasının oluşturması, 2. Ticaretin ve taşımacılığın kolaylaştırılması, 3. Gümrük ve sınır prosedürlerinin iyileştirilmesi, 4. İşletmeler ve insanlar arası bağların oluşturulması/geliştirilmesi olduğunu belirtmiştir (Biswal, 2015).

ABD, bölgesel ticaret ve taşımacılığın kolaylaştırılması amacıyla güvenli kara yollarının, demiryollarının ve köprülerin inşası ve sınır geçiş kapılarının teknik donanımının geliştirilmesi için ekonomik, teknik ve diplomatik yardımlarda bulunmuştur. Bu kapsamda 2 milyar dolardan fazla kaynak harcanmış ve Afganistan'da 3 bin km'den fazla yeni yollar inşa edilmiş, mevcut yollar ihya edilmiştir (Sieff, 2014). Ayrıca ABD yönetimi Hayretan-Mezar-ı Şerif demiryolu, Türkmenistan-Afganistan-Tacikistan demiryolu projelerine siyasi ve diplomatik destek sağlamıştır. Son olarak Kabil, Mezar-ı-Şerif, Kandahar ve Herat gibi

tüm büyük Afgan şehirlerini birbirine bağlayan Afgan çevre yolunun yeniden inşası için Nisan 2015'e kadar 3 milyar dolardan fazla harcanmıştır (Sennot, 2015).

Ulaşım projeleri yanında YİY kapsamında ticaret/gümrük politikalarının uyumlaştırılması ve sınır kapılarındaki işlemlerin kolaylaştırılması uluslararası ticaretin gelişmesi açısından hayati önemi haizdir. Gümrük ve sınır işlemlerinin hızını ve verimliliğini artırmak, sınırda bekleme sürelerini azaltmak, sınır güvenliğini sağlamak konusunda ABD, bölge ülkelerine destek vermiştir. Belirtmek gerekir ki Orta Asya ve Afganistan'da uluslararası ticaretin önündeki en büyük engel, gümrük ve sınır işlemlerindeki usulsüzlüklerden kaynaklanan gecikme ve engellemelerle güvenlik tehditleridir.

ABD'nin uyguladığı bu girişimlerin temelinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra dünyanın tek süper gücü haline geldiğini dikkate alarak 21. yüzyılda da bu üstünlüğünü koruma hedefi bulunmaktadır. Başta Brzezinski olmak üzere ABD'li stratejistlerin ileri sürdükleri gibi bölgede çıkarlarını tehdit edecek rakip bir süper gücün nüfuz kurmasını engellemek öncelikli hedeftir. Bu hedefin unsurları olarak uzun vadeli işbirliği son derece önemli olup YİY projesine bunu kurumsallaştırma fonksiyonunu yüklenmiştir. Bu çerçevede ABD'ye karşı bir uluslararası aktörün/ülkenin/liderin ortaya çıkmamasını sağlamak için, Washington denetiminde kapsamlı ve bütünleşmiş bir Avrasya stratejisi önerilmektedir.

2021 itibariyle YİY kapsamındaki belirli projeler hayata geçirilmiş olmakla birlikte belirtilen hedeflere ulaşıldığı söylenemez. Bunun en önemli nedeni, YİY projesinin sahibi durumundaki ABD'nin ekonomik ve askeri bakımdan birinci sırada olmasına karşın AB, Rusya ve Çin'in aksine bütünüyle Avrasya'nın dışından kalmasıdır. Halbuki yukarıda ele alınan TRACECA, AB'nin öncülüğünde kurulmasına rağmen merkezi Bakü'de bulunup diğer bölge ülkelerinin de eşit taraflar olarak temsil edildiği organları bulunan uluslararası örgüttür. Bu anlamda AB'nin bölge üzerinde nüfuz aracı değildir. AEB, ise bir anlamda Rusya'nın nüfuz aracı haline gelmesine karşın yine üye ülkelerin temsil edildiği organları bulunan uluslararası örgüt özelliği taşımaktadır. Aşağıda ele alacağımız kronolojik olarak en son gündeme gelen Kuşak-Yol projesinin ise uluslararası örgüt vasfı bulunmayıp Çin'in etkinlik kurma aracı özelliği olmasına karşın, YİY'ndaki ABD'den farklı olarak Çin, Asya ülkesidir. Bölge dışı bir ülkenin hedef bölgede nüfuz aracı olarak örgütleşmeye gitmesi 20. yüzyıl şartlarında mümkün olup bunun örnekleri de bulunmaktadır. Ancak ulaşım ve iletişimdeki gelişimlerin de etkisiyle 21. yüzyılda böyle bir örgütleşmenin uzun vadede başarılı olması pek beklenmemektedir. Söz konusu tespit bu makalede ele alınmayan yine ABD önderliğindeki siyasi örgütleşme GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova; bir dönem Özbekistan'ın da katıldığı GUUAM idi) için de söz konusudur.

KUŞAK-YOL PROJESİ

1949 yılında Mao Zetung tarafından Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve kapsamlı bir kültür devrimi uygulanmaya konulmuştur. 1950-1978 yılları arasında Sosyalist öğretinin gereklerine uygun olarak merkezi planlama ofisinin önderliğinde ağır sanayiyi önceleyen bir kalkınma planı uygulanmıştır. 1978'de Deng Xiaoping'in iktidarı ile başlayan ekonomik dönüşüm süreci 1990'ların sonuna doğru Çin'in dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri haline gelmesi ile sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ülkelerarası ilişkileri belirleyen ideolojik sınırların ortadan kalkması, Pekin'e dünyanın birçok ülkesiyle iletişim kurma imkânı vermiştir. Özellikle 2001 yılında DTÖ'ne üyelikle birlikte Çin ekonomisi dünyaya açılmıştır.

Çin, 1990'lı yıllara kadar bölgesel bütünleşme girişimlerine ve uluslararası örgütlere sıcak bakmamış, onları kendi egemenliğine ve güvenliğine tehdit olarak algılamış ve içe dönük bir politika izlemiştir. Soğuk Savaş'ın sonuna doğru uluslararası ilişkilerde gözlemlenen gelişmelerle birlikte Pekin'in bölgeselciliğe bakış açısı değişmeye başlamıştır. Çin, küreselleşen dünyada yaygınlaşan bölgeselcilik girişimlerinin dışında kalmak yerine onlara dâhil olarak kendi çıkarlarını daha etkin bir şekilde izleyebileceğinden hareketle politika değişikliğine gitmiştir (Cheng, 2013: 53). Çin'in 11 Aralık 2011 tarihinde DTÖ'ye katılması ve 1996 yılında ŞİÖ'nün (Şangay İşbirliği Örgütü) Şanghay Beşlisi adıyla kuruluş sürecinin başlamasıyla, Deng Xiaoping döneminde belirlenen düşük profilli pasif dış politika yerine uluslararası toplumda büyük güç statüsüne ulaşmaya ve etkinliğini sürekli arttırmaya çalışan aktif bir 'sorumlu paydaş' rolünü üstlenmeye başlamıştır. Bu gelişme başlangıçta ABD'nin çıkarlarına uygun bulunmuş ve memnuniyetle karşılanmıştır (Zoellick, 2005).

Çin'in etkinliğini artırma araçlarında biri de bölgeselcilik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bölgesel bütünleşme veya bölgeselcilik dünyadaki 'Çin tehdidi' algısını azaltmanın, 'barışçıl yükselmenin' ve uluslararası sisteme uyum sağlamanın en önemli unsurlarından biri olarak görülmüştür. Bu bağlamda Çin, bölgeselciliği kendisinin ekonomik kalkınmasını, güvenliğini ve büyük güç statüsüne ulaşmasını sağlayıcı ve kolaylaştırıcı bir araç olarak kullanmaktadır. Çin'in Kuşak-Yol girişimi bu politika değişikliğinin sonucu ve aynı zamanda, Rusya ve ABD'nin yukarıda ele alınan projelerine karşı bir anlamda tepki olarak geliştirilmiştir. ABD ve Rusya'nın yaklaşımları göz önüne alınarak uygulama aşamasına geçilen Çin'in bu girişimi Rus ve Amerikan projelerine nazaran daha başarılı olmaya adaydır. Ancak projenin rakamsal büyüklüğü, güzergâh ülkeleriyle çıkar çatışmaları ve güvenlik konuları projenin uygulamasının önündeki zorlukları oluşturmaktadır. Çin'in birçok açıdan etkinlik kurma aracı durumundaki bu projeden ayrılmalar başlamış veya birçok güzergâh ülkesinde tepkilere ve tartışmalara yol açmıştır (Sarker v.d., 2018).

7 Eylül 2013'de Çin Halk Cumhuriyet Başkanı Xi Jinping Astana Nazarbayev Üniversitesi'nde yaptığı konuşmasında ülkesinin Orta Asya ile ilişkilerine ivme kazandırmak için yeni bir vizyon geliştirdiğini ve bu vizyonun adını İpek Yolu Ekonomik Kuşağı koyduğunu ilk kez açıklamıştır. Başlangıçta bu projenin kazan-kazan prensibine dayandığına vurgu yapmıştır. Çin yönetimi Orta Asya halkları nezdinde kendi vizyonunun cazibesini arttırmak ve özendirmek için proje adını eski İpek Yolu'ndan almıştır. İpek Yolu Ekonomik Kuşağı, Çin'den başlayıp Orta Asya, Güney Asya, Kafkaslar, Orta Doğu, Rusya, Türkiye ve Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Çin'in Güney Doğu kıyılarından başlayan deniz hattı, Malakka Boğazı, Hint Okyanusu ve Süveyş Kanalı'ndan geçerek Afrika'ya uzanıyor. Daha sonra Süveyş Kanalı ve Akdeniz yoluyla Avrupa'ya varmaktadır. 2 Ekim 2013'de ise Xi Jinping Endonezya Parlamentosu'nda 21.Yüzyıl Deniz İpek Yolu projesini ilan etmiştir. Kara kısmının merkezinde Orta Asya, deniz hattının odak noktasında Güney-Doğu Asya konumlandırılmıştır. Bu kapsamda zamanla Kuşak-Yol'un Kuşak kısmı Orta Asya'dan Avrupa'ya daha çok karayolu, Yol kısmı ise güneyden daha çok denizlerden kanallardan geçen su yolu olarak kabul edilmiştir.

Kuşak-Yol projesinin ilan edilmesiyle Çin'in bölgeselcilik anlayışı yeni bir boyut kazanmıştır. Bu proje, Çin'in reaktif bir ticaret yaklaşımından proaktif bir yaklaşıma geçişinin net bir göstergesi olmuştur. Çin'in proaktif yaklaşımı, ilk bakışta bölgesel bütünleşmeyi teşvik etmeyi ve kendisinin küresel yönetişimdeki rolünü geliştirmeyi amaçlamıştır. Çin, sözkonusu proje çerçevesinde düzenleyici disiplinleri oluşturmaktan ziyade, mevcut uluslararası ekonomik kurallar kapsamında ticaretin serbestleştirilmesini ve kolaylaştırılmasını, ticaret ve yatırım engellerinin kaldırılması gerektiğini vurgulamıştır. Çin'in bu stratejisi, dünyadaki hassas

ve kritik jeopolitik dengeleri ve gelişmeleri dikkate alarak, özenli ve kademeli olarak geliştirilmiş ve 'girişim' ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir. Çin hükümeti böylece Kuşak-Yol projesini jeopolitik strateji içermeyen ortak çabalara dayalı, hegemonik bir amacı olmayan bir girişim olarak sunmaya çalışmıştır (Stec, 2018).

Ancak uygulamada Pekin, farklı yollardan gücünü kullanarak projeye dahil olmayan bazı komşu ülkelerin egemenliği ve toplumsal huzuruna karşı tehdit algısına yol açmıştır. Ayrıca Çin, ülkesindeki etnik ve dini azınlıkların kültürel yapısına doğrudan ve dolaylı bir şekilde baskı uygulayarak Kuşak-Yol kapsamında kendisinin savunduğu eşitlik, karşılıklı yarar arayışı ve barış içinde bir arada yaşama prensiplerini çiğnemiştir. Buna rağmen bazı Çinli uzmanlar Kuşak-Yol girişiminin üç özelliğine dikkat çekmiştir. Onlara göre Kuşak-Yol, Avrasya ülkelerinin birbirleriyle işbirliği yapıp karşılıklı fayda sağlamaları için bir fırsattır. Kısa vadede AB veya AEB gibi resmi bir üyelik sistemi düzenlemesinin olmaması ikinci bir özelliğidir. Son olarak bu proje yalnızca Çin'in egemen olduğu jeopolitik bir plan değil, Avrasya ülkelerinin ortak çabalarını gerektiren girişim olarak nitelendirilmiştir (Cheng, 2013). Belirtmek gerekir ki Çin dışındaki ülkelerin ortak çabalarına karşın onların bu girişimden yararları veya ortaklıkları konusunda derin kaygılar 2020 itibariyle gündemi meşgul etmektedir.

Kuşak-Yol girişimi, katılan ülkelerin istekleri doğrultusunda her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel işbirliğini kapsamaktadır. Bu girişim, çok taraflı ve geniş katılımlı olmasına rağmen finansmanını Çin'in sağladığı projeler, yerel ve uluslararası katılımcılar açısından yeterli ve gerekli ölçüde açık ve şeffaf değildir (Hillman, 2018: 4). Bu gerçek girişimin, aslında Çin'in diğer ülkeler üzerinde etkinlik kurma niyetini de ortaya koymaktadır. 2020 şartlarında Kuşak-Yol olarak bilinen proje kara olarak İpek Yolu Ekonomik Kuşağı ve deniz olarak 21. Yüzyıl Deniz İpek Yolu ayaklarından oluşmaktadır (Jinping, 2013). Çin'den Asya'nın geri kalan ülkeleri ile Avrupa'ya ve Afrika'ya uzanan bu güzergâhın gerçekleşmesi için öncelikli olarak Avrasya'daki mevcut ulaşım, iletişim, üretim ve enerji altyapılarının yenilenmesi ve yenilerinin inşa edilmesi gerekmektedir. Projeye katılan ülkeler ve bölgelerdeki altyapı ve diğer alanlardaki boşluğu değerlendiren Çin hükümeti 2018 itibariyle proje kapsamında 900 anlaşma için 890 milyar dolarlık yatırım yapmış durumdadır. Projenin tamamen hayata geçirilmesi için 4 ile 8 trilyon dolar harcama yapılması gerektiği tahmin edilmektedir (Hilman, 2018: 4).

Çin, proje çerçevesinde ikili ticaretin yanı sıra bölgesel ve çok taraflı ticareti de teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Özellikle bölgeselcilik ve çok taraflılık, Çin'in yeni pazarlara erişimini ve Çinli işletmelerin yabancı ülkelerde iyi muamele görmesini sağlaması bakımından önemsenmektedir. Kuşak-Yol'a katılan ülkelerin çoğunun DTÖ üyesi olması bu süreçlerin mevcut uluslararası normlar üzerinden sürdürülmesini kolaylaştırmıştır (Members and Observers, 2020). Öte yandan bu girişim, TRACECA veya AEB'den farklı olarak, resmi kurumsal tasarımdan yoksun veya kurumsallaşmayan bir yapıya sahiptir (Shepard, 2017: 2), 2018 itibariyle proje, Çin hükümeti ve katılımcı ülkeler yanında Çinli, yerel ve uluslararası özel şirketler tarafından ikili ve çok taraflı anlaşmalar çerçevesinde hayata geçirilmektedir. Buna rağmen proje kapsamındaki sözleşmelerin niteliği dikkate alındığında, sözkonusu girişimin Çin'in uluslararası hukuk düzenini etkileme çabası olarak da değerlendirilmiştir. Buna göre Çin bu projesini, belirli bir bölgesel ticaret ve yatırım girişimi ile başlatarak ilerleyen süreçte uluslararası ekonomik yönetişim üzerinde daha büyük bir etki kurmayı planlamaktadır. Nitekim uygulamada görülmemekle birlikte projenin resmi eylem

planında, "açık, kapsayıcı ve dengeli bir bölgesel ekonomik işbirliği mimarisinin" oluşturulmasına vurgu yapılmıştır (Jinping, 2013).

Çin yönetiminin Kuşak-Yol girişimi kapsamında geliştirdiği ikili ve çok taraflı ilişkiler, projeyle ilişkilendirdiği çeşitli kuruluşlar/kurumlar üzerinden bölgesel bir siyasi-ekonomik düzenin altyapısını oluşturmaya yöneldiği de görülmektedir. Örneğin Rusya, Orta Asya ve Çin arasındaki sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla oluşturulan ŞİÖ, gelinen noktada Avrasya'daki en önemli bölgesel siyasi-güvenlik işbirliği örgütlerinden birine dönüşmüştür. Kuşak-Yol ile bağlantılı bir şekilde ortaya çıkan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AAYB: AIIB, Asian Infrastructure Investment Bank), İpek Yolu Fonu (SRF: Silk Road Fund) ve Yeni Kalkınma Bankası (NDB: New Development Bank) gibi finansal ekonomik kuruluşların bölgesel ve küresel çaptaki etkisi her geçen gün artmaktadır. Bu kuruluşlar ilerleyen zamanlarda gerektiğinde Kuşak-Yol girişiminin resmi kurumsal yapısını oluşturabilir (Kaho, 2017: 2).

Öte yandan Çin'in ekonomik ve ulusal güvenlik önceliklerini gözettiği halde, yüksek standartlı, bağımsız ve çok taraflı yeni kalkınma bankası kurma hedefleri, önemli kaygılara yol açmıştır. Çin yönetimi AAYB'yı, Asya ve Avrupa'daki gelişmiş ülkeleri içerecek şekilde genişlettiğinden Kuşak-Yol girişiminden ayrı tutmaya çalışmıştır. Pekin, diğer çok taraflı kalkınma bankaları ile geliştirdiği ortak finansman düzenlemeleri üzerinden AAYB'yi tıpkı ABD'nin kontrol ettiği Dünya Bankası benzeri uluslararası bankaya dönüştürmeye çalışmaktadır (Weis, 2017: 6-7). Bu durum Kuşak-Yol veya AAYB'nin, sıradan bir altyapı projesi veya kalkınma bankası olmadığına, resmi amaçlarının ötesinde Çin'in etkinlik kurma vizyonuyla bağlantılı olan stratejik hedeflerinin bulunduğunu göstermektedir (Sabancı, 2018: 94). Bölgeselleşme girişimi ile Çin, kendi kalkınmasının bölgeye yayılmasını, çıkarlarını garanti alacak şekilde bölgesel istikrarın sağlanmasını, serbest ticaret bölgelerinin ve bölgesel güvenlik oluşumlarının hayata geçirilmesini arzu etmektedir. Ayrıca Kuşak-Yol ile Çin'in küresel ekonomik büyümeyi sağlama, küresel güç dağılımını yeniden şekillendirme ve bölgesel işbirliklerinde yeni bir model pratiği üretme amaçlarına da sahip olduğu görülmektedir. Bu çerçevede Çin'in uzun vadeli planları arasında Pax-Americana'yı sonlandırıp yerine Pax-Sinica'yı kurmak olduğu, projenin hedefleri arasındadır (Yu, 2018: 94).

Kuşak Yol Projesi ile Çin liderliğinde yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin temeli oluşturmak istemektedir. Projenin büyüklüğü, kapsamı, mevcut ve potansiyel etkileri göz önüne alındığında, bu girişimin sadece ekonomik boyutunun olmadığı; jeopolitik amaçlarının, projenin arkasındaki küresel hegemonya arzusunun yattığı anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Çin'in bölgeye güçlü bir şekilde döndüğü, gelişmeyi izleyen herkes tarafından ifade edilmektedir. Bu geri dönüş bir nevi "ejderin dönüşü" olarak nitelendirilmektedir. Bu nedenle, başta bölgesel güçler olmak üzere, özellikle de ABD'nin politik ağırlığını bölgeye yoğunlaştırdığı gözlenmektedir (Harger, 2017).

Çin'in bölgeselci girişimlerinin karşısında ülkenin önündeki en büyük engeller, Asya'nın ABD, Japonya, Rusya gibi birçok büyük gücün nüfuz kurmak istediği alan olması, Çin'in yükselişine Hindistan gibi bazı ülkelerin endişe ile bakması ve Çin'in bölgede yer alan ülkeler ile sahip olduğu sınır anlaşmazlıklarıdır. Bu olumsuz havayı dağıtmak isteyen Çin, bölgedeki imajını düzeltmek için yumuşak güç araçlarından faydalanmakta ve bölgedeki aktörler ile kültürel aktiviteler ve eğitim programları düzenlemektedir. Bu doğrultuda Çin, Konfüçyus Enstitüleri kurmakta ve değişim programları uygulamaktadır. Kendisine yönelik olumsuz imaj sorununu çözmek ve var olan şüpheleri gidermek için Çin, bir takım stratejik politikalar izlemekte olup bu yönde söylemler ve pratikler üretmektedir. Ancak bu durum uzun vadede Pax-Sinica

istikametindeki hegemonik hedefleri olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. ABD, AB, Rusya, Japonya ve Hindistan tarafından bu durum endişeyle takip edilmekte ve Kuşak-Yol ile somutlaşan girişimini önlemeye, hiç değilse etkisini azaltmaya yönelik stratejiler geliştirilmektedir.

Kuşak-Yol girişiminin Kuşak kısmının konusu öncelikle Orta Asya olup Avrupa'ya da uzanan boyutu sözkonusudur. Bu girişim de tıpkı TRACECA gibi güzergâh temelli olduğu halde sonuç olarak hedef ülkeler arasında ticari ilişkileri yoğunlaştıracak sonuç olarak entegrasyon fonksiyonunu yerine getirecektir. Buna karşın TRACECA'dan farklı olarak üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir uluslararası örgüt niteliğinden bütünüyle uzak, Çin'in kontrolünde Avrasya'da bir anlamda güçlü bir etkinlik kurma projesi olarak görülmektedir. Bu projenin hedef ülkeler arasında ekonomik entegrasyonu sağlama fonksiyonu bulunmakla beraber süreç bütünüyle Çin'in yönetiminde olduğunda sözkonusu ülkeler uzun vadede egemenlik kaygısı taşımaktadırlar.

SONUÇ

II. Dünya Savaşı sonrasında başlatılan ulusal ekonomik atılım programları ve neo-liberal dış ticaret politikaları ile uluslararası ticarette tarifelerde indirime gidilmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çalışmalar artmıştır. Neo-liberal politikalar çerçevesinde uluslararası ticaretin önündeki tüm engelleri aşamalı olarak kaldırmayı amaç edinen GATT bünyesinde çok taraflı görüşmeler, 'karşılıklı ödün' tekniği ile yapılmış ve serbest ticaret uygulamalarına adım adım yaklaşılmıştır. Sonuç olarak 1947'de ortalama %40 olan sanayi ürünleri gümrük vergisi oranı 1960'lı yılların sonlarına doğru %10'a, 1990 yılında %5'e ve 2021 itibariyle %3'e çekilmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası 20 milyar dolar civarında seyreden dünya ticareti, zaman içerisinde üretim artışından daha yüksek bir oranda artış göstermiştir. Bu yöndeki gelişmeye paralel olarak dünyada toplam ihracatın toplam gelir içindeki payı %6'dan %30'a yükselmiştir. Bu süreçte önemli ölçüde bölgeselleşme ve entegrasyon girişimlerin katkısı olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ertesinde DTÖ kapsamında yapılan çok taraflı ticaret müzakerelerinin tıkanması, ABD, AB, Çin ve Rusya'nın aralarındaki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel rekabet ve bölgesel nüfuz sağlama yarışına yol açmıştır. 1990'lı yıllardan sonra klasik bölgeselleşme anlayışı yerine yeni bölgeselleşme anlayışı doğrultusunda ekonomik entegrasyon çalışmaları sürdürülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalar dünyanın hemen her bölgesinde yürütülmekle birlikte coğrafi ve nüfus büyüklüğü ile enerji kaynaklarının bu süreçte etkisi önemlidir. Asya ve Avrupa arasındaki ticaret yolu oluşturulması, başta Orta Asya olmak üzere Avrasya'da nüfuz kurma arzuları AB, Rusya, ABD ve Çin arasında rekabet konusu olmuştur. Sözkonusu aktörlerin farklı saiklerle oluşturdukları girişimler, teorik temellerini oluşturma ve uygulamaya geçme yönünde hareket etmişlerdir. Bu rekabet sonucunda ortaya çıkan yeni bölgeselleşme diyebileceğimiz dört önemli girişim, AB'nin öncülüğünde TRACECA, Rusya'nın başat aktör olduğu Avrasya Ekonomik Birliği (AEB), ABD'nin girişimi olan Yeni İpek Yolu (YİY) ve Çin'in Kuşak-Yol projeleridir. Bu dönemde bir kısmına temas edilen başka bölgeselleşme hedefli girişimler olmuştur. Ancak makale kapsamında belirtilen gerekçelerle önemli ölçüde, Orta Asya dışı aktörler olarak AB, Rusya, ABD, Çin'in inisiyatifi ile aynı bölgede çakışan bu dört örnek ele alınmıştır.

Avrasya coğrafyasındaki bu bölgesel girişimler, ticaretin geliştirilmesi, bu bağlamda ulaşım alt yapı yatırımlarının artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, refahın yükseltilmesi, bölgesel gelişmenin

sağlanmasını öncelikle hedeflemektedir. Bu girişimler, belirtilen amaçlarının dışında/yanında dört küresel aktörün nüfuz mücadelesi, kendi nüfuzlarını kurmak ve sürdürmek için oluşturdukları projeler olarak da görülmektedir. AB, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra muhtemel bölgesel sorunları önlemek ve bölgedeki güç boşluğunu kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek üzere TRACECA projesini hayata geçirmiştir. ABD 20. yüzyılda sürdürdüğü küresel etkinliğini 21. yüzyılda da daha etkin kılmanın planlarını yapmaktadır. Çin uzun süredir küresel güç mücadelesinde dışarıda kaldığı halde Pax-Americana yerine Pax-Sinica'yı kurma hedeflerine doğru adım adım gitmektedir. Rusya ise Yeni Avrasyacılık stratejisi çerçevesinde Sovyetler Birliği dönemindeki eski nüfuz alanını yeniden kazanmak ve Amerika'nın tek küresel güç olarak ortaya çıkmasını engelleyerek çok kutuplu bir dünya oluşturulma hedefleri doğrultusunda AEB'nin kuruluşuna öncülük etmiştir. TRACECA ve AEB, üye ülkelerin de temsil edildiği organları olan uluslararası örgüt statüsündedirler. YİY, kıta dışı aktör olarak ABD'nin himayesinde olma özelliğinden dolayı etkinliği veya başarısı tartışmalıdır. Kuşak-Yol ise doğrudan Çin'in kontrolünde olup diğer ülkelerin çıkarları açısından kaygı verici bir şekilde yürümektedir.

Sonuç olarak dört örgütleşme girişiminin de Avrasya coğrafyasındaki üye veya hedef ülkeler arasında entegrasyon sonucu olmakla beraber Rusya öncülüğündeki AEB, bu çerçevede oluşturulan tek formal örnektir. İlk defa 1994'de telaffuz edilen AEB, şeklen de olsa AB gibi Serbest Ticaret Bölgesi, Gümrük Birliği, Ekonomik Birlik gibi aşamalardan geçerek, gerekli sözleşmeler ve organların oluşturulmasıyla hukuken bir entegrasyon örgütü haline gelmiştir. Ancak sözkonusu sözleşmelerin veya örgüt organlarının fonksiyonel olması veya başarısı oldukça tartışmalıdır. AB öncülüğündeki TRACECA sürecinde entegrasyon sözleşmeleri bulunmamakla beraber üye ülkelerin temsil edildiği organlar oluşturulmuştur. Bu örgüt ülkeleri arasındaki ticaretin gelişmesine yol açan bir güzergâh projesidir. TRACECA'nın bölgeselci veya entegrasyon örgütü özelliği de ön plana çıkmıştır. Bu anlamda diğerlerine göre bölgeselcilik ve neo-liberal vasfı daha güçlü bir örgüttür. ABD öncülüğündeki YİY, bölge dışı bir küresel güç kontrolündeki güzergâh olmakla birlikte entegrasyonu hedeflemiş olup belirli yatırımlar gerçekleşmiştir. Bununla beraber 2021 ortası itibariyle bu girişimin etkinliği pek bilinmemektedir. Çin projesi olarak Kuşak-Yol girişiminin Kuşak kısmı Pekin'den Avrupa'ya Orta Asya dahil Avrasya'nın birçok ülkesinin dahil olduğu güzergâh projesi olup doğal olarak bunun entegrasyon sonucu bulunmaktadır. Bununla beraber projede yer alan ülkelerin yönetim sürecinde iradesi son derece sınırlı olup güzergâh bünyesindeki tesisler ve alanların bir anlamda Çin'in etkinlikten öteye egemenlik tehdidi ile karşı karşıya kalmaları sözkonusudur. 2021 itibariyle bölgeselleşme girişimleri içerisinde, bütünüyle Çin'in kontrolünde de olsa Kuşak-Yol'un belirli bir başarısı görülmektedir. Buna karşın Çin tehdidi kaygısı ile bazı ülkelerin yaptığı gibi diğerlerinin de projeden ayrılmaları gündeme gelebilir. Bu anlamda Kuşak-Yol'un uzun vadede başarısı konusunda belirsizlik ağır basmaktadır.

ETİK BEYAN

"Bölgeselleşme Örnekleri Olarak TRACECA, Avrasya Ekonomik Birliği, Yeni İpek Yolu ve Kuşak-Yol" başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

AĞIR, O. (2017). Rusya-Ukrayna krizinin Avrasya ekonomik birliği bağlamında değerlendirilmesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi, VI, (2), 23-42.

ARAN, B. ve TİGREL A. (2018). 21. yüzyılda dünya ticaret sistemi ve Türkiye çalışma grubu raporu. Global ilişkiler forumu, İstanbul.

BİSWAL N.D. (2015). The new silk road post-2014: challenges and opportunities", 22 January. https://2009-2017.state.gov/p/sca/rls/rmks/2015/236214.htm

BRZEZİNSKİ Z. (2008). America and the world, conversations on the future of American foreign policy. New York: Basic books.

BRZEZİNSKİ Z. (2019). Büyük satranç tahtası (Çev.: Y. Türedi). İnkılap Yayınevi, Ankara.

CHENG, J. (2013). China's regional strategy and challenges in East Asia. China perspectives, 2, 53-65. https://doi.org/10.4000/chinaperspectives.6182

DEMİREL, S. (1998). http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/MLA/SPEECHES/SPTK.PDF

DUGİN, A. (2018). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım (Çev: V. İmanov). Küre Yayınları, İstanbul.

EKİNCİ, M. B. (2014). The silk roads from past to the future and their intersactions with the foreign trade of Turkey. Avrasya etüdleri, 45, 7-42. Erişim Adresi: https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/422105

ERGÜL, O. (2014). Avrasya ekonomik topluluğu: Sovyet sonralarında farklı bir entegrasyon modelinin tartışılması. journal of central asian & caucasian studies, IX (17), s. 39-74.

Eurasian economic union, 2019. http://www.eaeunion.org/?lang=en#resources

FEİNBERG, R.E. (2003). The political economy of United States' free trade arrangements. the world economy, 26 (7), 1019-1020. https://doi.org/10.1111/1467-9701.00561

GORSHKOV, T. & BAGATURİA, G. (2001). TRACECA-restoration of silk route. japan railway & transport review, 28, 50-55. Erişim Adresi: https://www.ejrcf.or.jp/jrtr/jrtr28/pdf/f50_gor.pdf Harvard University March 2018

HİLL, F. (2001). Not-so-grand strategy: U.S. policy in the caucasus and central asia since 1991. foreign policy, 127-151. http://www.brookings.edu/research/articles/2001/02/foreignpolicy-hill

HİLLMAN, J. (2018). China's belt and road initiative: five years later. http://www.iberchina.org/files/2018/obor_csis_hillman_testimony.pdf

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml ; Speech by Chinese President Xi Jinping to the Indonesian Parliament. http://www.asean-china-center.org/english/2013-10/03/c_133062675.htm

INTA committee, (2021) Short overview of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP)https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/653625/EXPO_BRI(2021)653625_EN.pdf

HARGER, T. (2017). Cihna's Silk Road: Central Asia and the Imperial Legacy of the Great Game. https://imperialglobalexeter.com/

IRWİN, D.A. (1995). The Gatt in historicak perspective. The American economic review, 85(2), 323-328.

JİNPİNG, X. (2013). President Xi Jinping delivers important speech and proposes to build a silk road economic belt with central asian countries". Ministry of Foreign Affairs of the P.R.C. https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpfwzysiesgjtfhshzzfh_665686/t1076334.shtml

KAHO, Y. (2017). Re-shaping regional integration and institutionalization in Eurasia: Rising powers' energy cooperation in Belt and Road Initiative http://web.isanet.org/Web/Conferences/HKU2017-s/Archive/b244b27b-5f5d-4f3e-aa14-1a26b5696c60.pdf

KARLUK, R. (2002). Uluslararası ekonomik, mali ve siyasal kuruluşlar (5. Baskı). Turhan Kitabevi, Ankara.

KAYA, T. (2017). DTÖ Anlaşmalarındaki Yükümlülüklerden Kaçınmaya Olanak Sağlayan İstisna Hükümleri. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 7(29): 169-192.

KRUGMAN P. R., OBSTFELD, M., MELİTZ, M. (2017). Uluslararası iktisat teori ve politika (çev.: O. Özsoy). Palme Yayıncılık, Ankara.

Members and Observers (2020). https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

MİLLER, R. C. (2008). International political economy constrasting world views. McGraw-Hill, New York.

One Belt One Road (2020). https://www.shipsta.com/blog/one-belt-one-road-chance-and-risk/

ÖZLÜK, D. (2018). GATT ve dünya ticaret örgütü'nün uluslararası politik ekonomideki rolü. Turkish studies, 13 (7), 367-381. doi: http://dx.doi.org/10.7827/turkishstudies.13064

ÖZTÜRK, Y. (2013). Avrasya Birliği Projesi ve Türk Dış Politikasına Yansımaları. Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2(2): 223-244

ROURKE, J. T. (2015). International politics on the world stage (12. Edition). McGraw-Hill, New York.

SABANCI, T. (2018). Yeni İpek Yolu Projesi: Tarihi Olanla Benzerlikleri ve Hakkındaki Bazı Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi. Doğu Asya Araştırmaları Dergisi, 1 (2), 81-99.

SARKER, M.N.I., HOSSİN, M.A., YİN, X.H. and Sarkar, M.K. (2018). One Belt One Road Initiative of China: Implication for Future of Global Development. Modern Economy, 9, 623-638. https://doi.org/10.4236/me.2018.94040

SCOTT, L.B., BEGSTRAND, J.H. EGGER, P. (2007). The new regionalism: causes and consequences. economie internationale 109(1). 9-29. https://www.cairn.info/revue-economie-internationale-2007-1-page-9.htm

SENNOT, C.M. (2015). Foreverstan: Afghanistan's ring road offers a look at America's continuing war". https://www.huffpost.com/entry/foreverstan-afghanistans_b_7101308

SEYİDOĞLU, H. (2017). Uluslararası iktisat teori politika ve uygulama (17. Baskı). Güzem Can Yayınları, İstanbul.

SHEPARD, W. (2017). Why the ambiguity of china's belt and road ınitiative is perhaps ıts biggest strength. https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2017/10/19/what-chinas-belt-and-road-initiative-is-really-all-about/?sh=5171c25de4de

SİEFF, K. (2014). After billions in U.S. investment, Afghan roads are falling apart. https://www.washingtonpost.com/world/asia_pacific/after-billions-in-us-investment-afghan-roads-are-falling-apart/2014/01/30/9bd07764-7986-11e3-b1c5-739e63e9c9a7_story.html?noredirect=on&utm_term=.29ba8ab84656

South and central asia region, https://2009-2017.state.gov/s/d/rm/rls/perfrpt/2009 performance summary/html/139632.htm

STEC, G. (2018). China’s belt and road initiative is neither a strategy, nor a vision. ıt is a process. http://www.eias.org/wp-content/uploads/2016/03/EU_ Asia_at_a_Glance_ Stec_BRI_2018-1.pdf

The White House (1998). A national security strategy for a new century. https://www.hsdl.org/?view&did=2959

TRACECA guide for border crossing (2017). http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/TRACECA _ Guide_for_Border_Crossing/Guide_for_Border_Crossing_updated_eng.pdf

TRACECA Türkiye ulusal sekreterliği, https://traceca.uab.gov.tr

Trump'tan DTÖ'ye tehdit (2018). https://dogruhaber.com.tr/haber/307166-trumptan-dtoye-tehdit-cekiliriz

Türkiye İhracatçılar Merkezi, (2019). Avrasya Ekonomik Birliği ve Türkiye. TİM ekonomik araştırmalar şubesi. https://www.tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar %C4%B1/AVRASYA%20EKONOM%C4%B0K%20B%C4%B0RL%C4%B0% C4%9E%C4%B0% 20B% C4%B0LG%C4%B0%20NOTU.pdf

WEİS, M. (2017). Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). https://fas.org/sgp/crs/row/R44754.pdf

World Trade Organization, (2021), Members and Observers https://www.wto.org/english/ thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm

YALÇINKAYA, A. (1997). The Frontiers of Turkestan. Central Asian Sruvey, 16(3), 431-438.

YALÇINKAYA, A. (2011). TRACECA as a Eurasian organization, 6th silk road international conference, Tbilisi,34-42,Erişim Adresi: https://ocs.ibsu.edu.ge/index.php/ silkroad/silkroad6th/paper /view/40/3

YILMAZ, S. (2017). S. (2017). Asya'da bir ekonomik gelişim modeli:Avrasya ekonomik birliği. Elektronik siyaset bilimi araştırmaları dergisi, VIII (1), 63-74.

YU, S. Z. (2018). Belt and Road Initiative: Defining China’s Grand Strategy and the Future World Order Shirley Z. Yu A Thesis in the Field of Government for the Degree of Master of Liberal Arts Harvard University.

Zirve bekleneni vermedi (2013). https://www.dw.com/tr/zirve-bekleneni-vermedi/a-17261637

ZOELLİCK, R. (2005). Whither China: from membership to responsibility?”. http://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm